

MENE WEXEL FARES

4

MENE TEKEL FARES

Tvé dny jsou sečteny

O B S A H

Rudolf Batték Eseje z ostrova

Nordického, germánského člověka přesvědčíte nebo zlomíte; Čecha slovanského člověka, lze jen velmi těžko přesvědčit, vždy se ohne, nikdy ho nezlomíte, a když ho přestane ohýbat a pustíte jej, tu se zase vzpřímí, zase tu stojí a znovu je protivníkem. Z toho plyne závěr, že ho musíte vždy přitlačovat, aby musel být stále ohnut, aby poslouchal a tahal.

HEYDRICH. R.

/Na tajné poradě představitelů okupační nacistické moci u nás, 4. 2. 1942/

Dobro a zlo v člověku není v tom, co trpí, ale co činí. Nejlepší způsob odplaty je neoplácet špatné špatným. Dělej, mluv a myslí tak, jakoby ses už měl rozloučit se životem.

AURELIUS

Národ, který si netroufá sníti o své samostatnosti, není hozen, aby žil!

ZEYER

Poznámka:

Toto číslo časopisu je poslední a tím ukončil svoji existenci

R u d o l f E a t t ě k

E S E J E Z O S T R O V A

1 9 7 7

O b s a h

Úvodní poznámka	1
1/ Úvodní esej o cestě	3
2/ Eсей o usilování	6
3/ Eсей o poznání	9
4/ Eсей o humanizaci	12
5/ Eсей o tvoreni	16
6/ Eсей o rezignaci	20
7/ Eсей o samotě	24
8/ Eсей o svobodě	27

Ú v o d n í p o z n á m k a

Když jsem večer co večer kolem 17.⁰⁰ hod. usedal v ruzynské věznici na cele č. 417 ke stolku, zatímco jeden z mých spoluvězňů ulehł na lůžko, máje to povoleno, a druhý četl vsedě noviny nebo knihu, přemýšlel, prouvažoval a prosnil jsem čas do 21.⁰⁰ hod., kdy silnější, 60 W žárovku bachař z chodby zhasnul a ponechal jen noční 15 W, a já byl nucen ulehout.

Něco z toho, čím jsem se zabýval, jsem občas zapsal a zapsané posílal v dopisech domů. Tehdy, ve vazbě a před odsouzením v roce 1972 to bylo ještě možné. Závěrečný esej o svobodě už nebyl odeslán a jeho dnešní podoba je rekonstrukcí z poznámek a dílčích úryvků, které jsem měl k dispozici.

To, co předkládám, není tedy psaní o vězení, o zážitcích, dojmech a strastech života v izolaci, tedy nikoli vězenská memoárová literatura. Nicméně tematika a její zpracování není a snad ani nemůže být nepoznamenána psychickým stavem, v němž se každý vězeň ocitá. Nebyl jsem sice ve vazbě poprvé /měl jsem za sebou 13 měsíců vazby v letech 1969 - 1970/, ale ani to neeliminovalo vliv prostředí na stav ducha. Psát konkrétní, či teoretické politické analýzy nebylo možné - k tomu jsem ostatně ani neměl tendenci - zatímco pokus o filosofickou rekapitulaci životního poznání nejen odpovídal mému zaměření, ale současně umožňoval odeslat alespoň část napsaného v dopisech domů.

Neměl jsem k dispozici odbornou literaturu - to byla největší obtíž - protože potřeba nahlédnout do myšlení jiných byla neodbytná i nutná. Jedna kniha týdně, zcela náhodně a bez možnosti výběru přidělovaná, byla jen okrajovým zdrojem inspirací. I tak pro mne znamenalo toto přemýšlování naději a jistotu.

Rád bych ještě něco řekl o stavu psychického narušení a zasažení vězně, jež je vědomě využíván vyšetřujícími orgány a je dominantním faktorem lidského selhávání. O tom vědí všichni, kdo takovou situaci prošli, kdo prodělali vazební psychozu. Těmto konflagracím ducha se nevyhne ani ten, kdo je na vězení připraven, ví, co ho fyzicky i psychicky čeká. Jde o určitý prudký atak, počínající několikadenní izolací v omezeném, nepříjemném prostoru sklepních cel, která je vystřídána "úlevným" přeřazením do horních pater, kde jsou cely "zabydlené", lépe vybavené, a zatčený se dostává do společnosti jednoho i více vězňů. První dny někdy rozhodují o tom, zda jedinec situaci více, či méně zvládne, nebo selže. První dny ve vazbě navozují nejsilnější předpoklady vzniku neuroz, psychoz, fobií a zoufalství - jsou drastickým kontrastem dosavadního životního prostředí. Byla to právě tato, po dvou letech zopakovaná zkušenost na níž jsem si ověřoval schopnosti i potřebu člověka vystačit sám se sebou. Introvertní povahy na tom bývají v takové situaci zpravidla lépe. Vyšetřovatelé o těchto záležitostech vědí a proto začínají s prvním výsledkem až po náležitém "změknutí" vězně, tj. po několika dnech vazby. Nejistota, nejružnější motivovaný strach, psychická rozrušenost a labilita, případně zdravotní potíže, strategicky připravené otázky u prvních výsledků, mohou vykonat své. Celkový stav rozcitlivělosti a pocitu sebelítosti oslabují duševní rezistenci.

Tento stav může skončit dokonalou rezignací, vedoucí až k tomu, že vězeň je ochoten udělat ze sebe, a bohužel i z druhých horší provinilce, než předpokládá obvinění.

Nechci se rozepisovat o věcech jinak známých, připomínám to především pro potřebu určité shovívavosti vůči těm, kdo příliš lehkovážně vstupují do situací nekompromisně prověřujících pevnost charakteru, sepijatost přesvědčení a poznáním a stanovenými cíli, kdo nedocenují či spíše podcenují rizika zápasu o humanizaci společenského soužití.

Věznice Ruzyně
22. února 1972

1/ Ú v o d n í e s e j o c e s t ě

"Soudnost je cesta, která
vede lidskou duši k do-
konalosti"

Avicena

Mohl bych si na začátku položit otázku o tom, jak člověk dospívá k myšlení, kterým se snaží postihnout smysl své existence, svého usilování, svých cílů a svého působení. Proč jedná tak, jak jedná, z jakých pozic se rozhoduje ke svým činům, co očekává od času, který, má před sebou a o jehož naplnění se bude muset pokusit s větší, nebo menší mírou osobní aktivity. Položit si takovou otázku znamená projevit zájem o sebe sama.

Rozepsal jsem se bych se o těchto věcech mnohem lehčeji, kdybych se mohl domnívat, že se všichni lidé alespoň v určitém okamžiku života takto zamyslí nad svojí existencí. Ale i kdyby tomu tak bylo, nelze pochybovat, že různí jedinci by o sobě a svém životě uvažovali z různých pozic a hledisek a s různou intenzitou a schopností svého intelektu. Nesporným, ale zůstává, že takoví jedinci jsou, že o tom vydali svá svědectví/jakoby skryta/ a naznačili své představy o síle člověka a jeho úkolech. Pro mne jsou tato svědectví jakoby ~~skryta~~ a uzamčena závorou osobnosti každého autora. Neznám klíč, jak proniknout pod povrch jejich úvah, návodů a důkazů. Mám potřebu hledat a objevovat souvislosti lidského života sám i s rizikem, že neobjevím nic nového a ani sobě neulehčím své postavení při rekapitulování prožitého. Začínám však s nadějí, že nebudu falešným svědkem své vlastní osoby, protože k mé výpovědi mně nenutí žádná vnější okolnost.

Kdysi v mládí jsem vážně uvažoval a v polemikách se svým přítelem hájil názor, že člověk má usilovat o své všestranné zdokonalení. Být dokonalým člověkem mělo být cílem každého jedince, i když jsem si byl vědom, že žádné konečné dokonalosti dosáhnout nelze. Tedy dokonalost. Proč ne? Ohlížím-li se zpět, vidím, v jakých porývech duše a činů i životního klopýtání jsem se k té mladické metě "dokonalosti" sám dostával. Chtěl jsem mít dokonalého člověka celého, zatímco Avicena hovoří ve své sentenci pouze o dokonalosti duše.

Začínám-li cokoli v myšlení, či jednání, vycházím z určité představy, nebo záměru, volím ty, nebo ony prostředky a předpokládám určitý výsledek. Vůle k dokonalosti není marný počín, i když jeho výsledek v budoucnosti může být na pováženu. Ale takových osobních cílů, třeba i se širším společenským dosahem, může být velmi mnoho. Nejde mi teď o ně samotné, Obracím svůj zájem na fakt, že dosažení cíle se odehrává v určitém čase; od okamžiku, kdy jedinec pojme záměr dosáhnout stanoveného, uplyne určitá doba, v níž je nutno záměr postupně realizovat. Od chvíle, kdy se rozhodne nastoupit pouť za svým cílem, vtiskuje své vůli směr, kvalitu a intenzitu usilování - nastupuje na cestu, stává se poutníkem, hledačem, kontrolorem i hodnotitelem.

Vracím se k Avicenově soudu o d o k o n a l o s t i , jako c í l i , a s o u d n o s t i , jako c e s t ě , která k němu vede. Je na první pohled patrné, že také soudnost by mohla být pro člověka oním cílem. Nejsem-li soudným ani dokonalým člověkem, budu muset nejprve dosáhnout prvního, abych je pak mohl použít jako cestu k dosažení druhého - dokonalosti duše. Kde tedy vlastně začít? Co a v kterém úseku lidského života bych měl stanovit jako první? Klid nebo vyrovnanost, víru nebo očišťování, přátelství nebo lásku, svobodu nebo vzdělání, rezignaci nebo poznání? To je neřešitelný algebraický útvar. Pro každého neplatí totéž. Různorodost lidských povah neumožní sestavit žádnou posloupnost těchto kategorií - cílů, ale ani posloupnost samu o sobě bez ohledu na variabilitu jednotlivého člověka. Byla by to marná snaha. Jedinečnost prožitku individuálního života je faktem, který vylučuje obecnou platnost jediného schématu hodnot. Přesto jsem se stále pokoušel hledat svá schémata, a v tomto hledání jsem nalezl na otázku c í l e a c e s t y .

Většina z nás chce prožít svůj život šťastně a plně, bohatě a spokojeně. Mnozí z nás dovedou teoreticky vyjádřit, co si pod takovým šťastným životem představují, ale většina z nás to v praxi nedovede dost dobře uskutečnit. Žít plným životem znamená pro mne postupovat v chápání sama sebe, v porozumění sobě samému, nastoupit c e s t u s e b e u v ě d o m o v á n í .

To vede k hledání ž i v o t n í c h j i s t o t , s nimiž je to ale právě tak nejisté a obtížné jako s představou plně a bohatě prožitého života.

Lidská mysl je nevyrovnaná, podléhá značným výkyvům. Člověk hledá ochranu před nárazy života, krizemi a bolestmi. Člověk ví, že nemůže spoléhat na přátelství, lásku, sliby, ale současně nemůže žít bez přátel, bez milování, bez důvěry. Veliká skrytá síla náboženství je právě v nabídce imaginární božské bytosti, která ve své nepoznatelnosti je schopna skrze atributy víry poskytovat onen souhrn jistot. To je možné pro věřící, ale co nabídnout těm, kdo náboženskou víru nemají? Zde vidím svůj úkol při pokusu o analýzu vybraných pojmů: naznačit zdroje a cíle nenáboženské, v nichž lze nalézat životní "jistoty".

Sebeuvědomění je proces, který v jednotlivém člověku probíhá různou měrou. U většiny zakrnuje v překážkách měšťáckého, spotřebitelského života. Ke kvalitativnímu posunu může dojít u jedince, který pochopí, promyslí a zažije zpočátku alespoň některé z celé řady faktorů - předpokladů, o nichž budu v dalším hovořit, a vyvodí z toho pro svoji osobu praktické životní závěry. Tento okamžik v jeho životě lze nazvat počátkem cesty. Nelze ji ztotožnit se staročínským tao. Lze říci, že postupné sebeuvědomování je postupné vkročení na cestu a tím také postupným překonáváním pocitu odcizení.

Nestačí spokojit se poznatkem, že ta nebo ona činnost /pomoc jiným, tvůrčí práce apod./ poskytuje onu kýženou životní jistotu. Takových "jistot" je celá řada, ony nesporně patří do "cesty", ale samy o sobě nemohou člověka uchránit před krizemi, zoufalstvím, beznadějí a selháním.

Moje pojetí cesty neznamena z p ů s o b jak dosáhnout určitého c í l e . C e s t a je pro mne p r o c e s s e b e u v ě d o m o v á n í , který počíná překonáním bariéry předsudků a neuvě-

domělostí. V kročení na cestu je počátkem vlastního hledání cílů, vlastního procesu sebeuvědomování. Cíle, které si kladu před vkročením na cestu mohou být různé, dobré i špatné, dosažitelné i nedosažitelné, s vysokým mrtvavním nábojem či bez něj; cíle po vkročení na cestu mohou být také různé, jejich stanovení je obtížnější a vždy mají už svoji vyšší kvalitu. Nemusí být ovšem jiné než předtím, ale jiné je jejich posuzování a hodnocení - jen cíle omezené se vyměňují za kvalitnější. Začíná proces přehodnocování sebe sama, který je také jedním ze znaků sebeuvědomění. V této souvislosti se také ukáže, že v tomto pojetí cíl není totožný s cestou, hla v n í , h l a v n í j e c e s t a , respektive fakt, že jedinec je na cestě k sebeuvědomění.

Cíle s absolutní hodnotou neexistují. Ani náboženská víra nemá Bohu absolutní cíl. Bůh je pro věřícího sice absolutní hodnotou, ale Boha si nelze stanovit za cíl, ba ani jeho poznání.

Pojem splynutí s Bohem v některých naukách je sice oním absolutním cílem, ale vede k popření lidské podstaty, je negací lidství, jeho popuštěním, je projevem strachu z vlastní nedokonalosti, je vlastně kapitulací před nedokonalostí života.

Jakmile člověk nastoupí cestu, počíná se zbavovat mnoha předsudků - touhy po majetnictví věcí i lidí, strachu ze smrti vlastní i svých blízkých, závisti, touhy po moci, po počtech, veřejném uznání, funkcích, je připraven snášet utrpení i pomáhat jiným. Lze říci, že právě zbavení se předsudků je vkročením na cestu, je poznáním cesty.

Neznamená to, že jedinec, který učiní v sobě tento posun, dosáhl definitivního vítězství nad sebou samým. O cestu je nutno neustále zápasit proti vlivům, jimž je jedinec trvale vystaven v procesu života ve společnosti.

Hovořím o těchto otázkách v abstraktní - filosofické rovině, protože jen tak mohu vyjádřit onu neurčitost, s níž se nutně potýkám. Nejde mi však o to, abych zamlčoval věci jednoduché a prosté. Můj pojem cesty není žádnou mystickou kategorií.

Cesta = svobodný pohyb vědomí jedince hodnotícího sebe sama = proces sebeuvědomování.

Cesta jako cíl je možná jen hypoteticky, protože pokud nedospěju k onomu okamžiku překročení bariéry předsudků, o cestě nevím a nemohu ji jako cíl klást. Jakmile se tak stane, nemohu si za cíl klást to, čeho jsem dosáhl. Mohu pouze s větší nebo menší vášnivostí a větším nebo menším klopýtáním v cestě pokračovat, tj. naplňovat proces sebeuvědomování konkrétní činností svého intelektu ve směru, k němuž tíhnu svými schopnostmi, zaměřením, nadáním apod. Jak již bylo řečeno, cesta není ani způsob jak dosáhnout určitého cíle ani formou ve vztahu k cíli jako obsahu.

Kdykoli o sobě uvažuji, zamýšlím se sám nad sebou, nad svým jednáním, činy či myšlením, mám možnost přiblížit se k onomu "zlomu" v hodnocení životních jistot a překonat onu bariéru bránící sebeuvědomění. K překonání této bariéry musím pochopit, promyslet a zažít některé předpoklady, které lze nejlépe vyjádřit analýzou určitých základních pojmů, např.: svoboda, rezignace, samota, aktivita. K nim lze přiřadit další. Respektuji zde právo každého jedince na individuální zdůraznění řady jiných, snad i stejně závažných faktorů. I pro mne není tento výčet uzavřen.

Je velmi problematické pokoušet se poskytnout praktický návod, jak by měl postupovat jedinec, aby mohl profitovat ze všech "výhod", kterých požívá člověk na cestě. K této mezi a životnímu zlomu dospívá jednotlivec za nejrozličnějších okolností, ale vždy to předpokládá člověka, který se nezastavil, nekapituloval, nerezignoval, nepřestal usilovat o něco, směřovat k něčemu. Z toho, co jsem řekl, vyplývá, že pojem cesty jako procesu sebeuvědomování je pro mne hlavním nosným pojmem mé životní filosofie, která je svojí podstatou a obsahovým

Zaměřením určitou formou morální filosofie nebo moderněji řečeno morální antropologie. Jeho bližší objasnění však vyplyne z rozprav o dalších naznačených pojmech, které tento hlavní pojem nutně doplňují.

Věznice Ruzyně
20. března 1972

2/ E s e j o u s i l o v á n í

Konformismus je jednou z nihilistických snah o vzpouru; naše intelektuální historie je jím do značné míry ovládána. Tato historie pokaždé znovu a znovu dokazuje, že v případě, že vzbouřivší se individuum zapomene na svá východiska, podlehně svodům ještě většího konformismu. Takové je tedy vysvětlení 20. století.

Albert Camus

V mém plánu rozprav je vyhrazeno značné místo úvahám o působení člověka v lidské kolektivitě, o jeho pracovní aktivitě, vůli k činnosti životu a činnosti vůbec. V úvodní eseji jsem zdůraznil pojem cesty ve smyslu procesu sebeuvědomění jako základní myšlenku své životní filosofie, a na jiném místě budu hovořit o vědomé potřebě samoty či schopnosti člověka vystačit sám se sebou jako dalším důležitým aspektem osobnosti. Z toho by mohla vzniknout představa o jedinci, který hledá své životní jistoty ve směru introspekce, zabývání se sebou samým a sociální pasivity. Tento dojem by mohl ~~vznik~~ zesílit i při vyslovení pojmu rezignace, jemuž bude rovněž platit moje značná pozornost. Skutečnost je ovšem zcela jiná. Zdůrazňuji ve svém myšlení ~~any~~ netypické póly, které se mohou zdát při běžném posouzení negací sociální funkce člověka. Ve skutečnosti je tomu tak, že pro plnou společenskou aktivitu mohu být připraven jen, když budu schopen dobře domyslet a realizovat sám v sobě ony protipóly společenské aktivity a sociální kolektivity, jež jsou obecnou formou existence moderního člověka. Obsah zdánlivě negativních pojmů chápu ovšem zcela jinak - netradičně.

Je sice pravda, že jedinec by mohl prožít svůj život v jakémsi odloučení od společnosti, od jejích problémů a starostí, zabývat se sám sebou a napsat přitom třeba významné pojednání o lidském údělu, ale člověk není nadarmo zván tvorem společenským, jeho život neplyne mimo masové zájmy, zážitky, způsoby myšlení, mimo obcování s ostatními lidmi a tudíž v odloučení od dobově podmíněných společenských otázek.

Vymykát se této n u t n o s t i by člověka nikdy nepřivedlo do říše s v o b o d y. Společenská podmíněnost člověka je dána už geneticky, způsobem rozmnožování lidského rodu a závislostí jedince na jeho rodičovském páru především v dětském věku. Člověk se v normálním průběhu svého života nemůže distancovat od procesu socializace. A být společenským člověkem /zoon politikon/, znamená být také člověkem činným. L i d s k o u činnost chápu nejen jako fyzickou práci, ale také jako myšlení, nejen jakýkoli tělesný pohyb, ale i pohyb vědomí. Je to široké pojetí definice lidské činnosti.

Život člověka probíhá v trvalém uspokojování určitých potřeb či dosahování drobných nebo větších cílů. Od potřeb nejbanálnějších

/potrava, ošacení, obydlí, teplo/, až po cíle nejideálnější /víra, láska, vlastenectví, přátelství, poznávání, sebeobětování/. Všude se zde setkáváme s projevy lidské vůle - vůle k životu, k myšlení, k činu. Vůbec mne nevzrušuje stará otázka determinismu volného jednání. Je nám dnes již zřejmé, že oblast determinismu i indeterminismu se prolínají, nikde nevládne jedna; toho, co člověk chce a může je právě tolik, jako toho, co člověk chce, ale nemůže. To, co člověk nechce může klidně pomoci. K tomu, aby člověk chtěl, nepůsobí jen sociální podněty a nepominutelné lidské potřeby, ale i uzpůsobení lidské psychiky.

Člověk je obdařen vůlí - vůle je člověku vlastní. Lidské vědomí vyrůstá do společnosti postupně, pomalu navyká a uzpůsobuje se zaběhaným stereotypům svého druhu.

Opakem chtění je apatie - netečnost. Nechtít nic je formou nebytí, formou ne-lidského jednání. Člověk musí chtít alespoň to, co udržuje jeho fyzickou existenci, neboť jinak odumírá. Touha po omezení, či zbavení se potřeb vyplývá z poznání marnosti a relativnosti všeho usilování, nemožnosti dosáhnout absolutních cílů a v neposlední řadě z vědomí individuální pomíjejícího vanitas, vanitatum vanitas, omnia vanitas/. Jedním aspektem tohoto poznání je myšlenka: "Protože nemohu vše, nechci nic."

Svůj konkrétní výraz dostává v již uvedeném úsilí jedince po nejvyšším stupni vnitřní blaženosti, vyrovnanosti, klidu a nevědomí - po splynutí s Bohem. Toto zbavení se potřeb a nic nechtění se ve skutečnosti obrací ve svůj opak - chtít vše. Tato mystická touha je ve skutečnosti bodem, v němž se spojuje krajní apatie s krajní vůlí - zbavit se všeho, abych vše dosáhl. Je to dialektická rafinovanost rozjímavého intelektu poučená zkušeností nepřehledných generací. Pomínám zde fakt, že se může jednat o dočasné obluzení vědomí dosažené složitými technikami starší nebo modernější provenience /joga nebo halucinogenní preparáty/.

Nelze vždy přesně rozlišit, do jaké míry se chce takto "činný" jedinec nebo skupina spíše zbavit, oprostít od všetečných potřeb nebo spíše usiluje o dosažení onoho stavu blaženosti. Zde je silnější hluboký odpor k dané, konvenční společenské konformitě nebo vášnivá touha po dosažení báječného snového stavu duše. Záměrně jsem zde uvedl tyto krajnosti. Táhne k nim a pohybuje se v nich jen malá část lidstva. Nemohu tvrdit, že vždy jde o únik před něčím - o únikové myšlení. Musím pouze konstatovat, že nevědomí sebe sama nemůže být nikdy cestou k sebeuvědomění.

Takovéto krajní úsilí je současně odmítnutím humanitní tendence myšlení. Lze pouze připustit, že v takových případech se může jednat o negativní zkušenosti na cestě k sebeuvědomění. V tom smyslu je ovšem každý poznání omyl vlastního jednání cenným stupněm k překonání bariéry předsudků a tápání.

Můj problém je skryt v otázce, jak formulovat svůj vztah k sobě a světu aniž bych propadl těmto krajnostem, zůstal v mezích humanitní /přízemnosti/ a dosahoval přitom ve svém vědomí "kosmických rychlostí". Zní to možná stejně záhadně, mysticky a nesrozumitelně, ale je to jedna z klíčových otázek mého filosofického pojetí života. Jinak řečeno, jak zůstat ve své společensky a biologicky podmíněné lidské dimenzi a současně tuto dimenzi překračovat aniž bych se utíkal o pomoc k nepoznatelným podstatám.

Tuto myšlenkou vyslovuji oč já sám usiluji aniž bych to považoval za návod pro druhé a aniž bych tím snižoval jiná úsilí a směřování, úsilí. Z toho, co bylo řečeno vyplývá, že ani krajní apatie ani krajní vůle, tj. neusilování o nic či hledání absolutních cílů nemohou být cestou sebeuvědomování. Oč tedy usilovat? Mezi lidské vůle jsou podmíněny pouze rozsahem makro- a mikro- světa, v němž se pohybujeme, ale kdo z nás by chtěl vymezovat tyto hranice?

Snad jste poznali, že mi nejde o zvažování stupnice hodnot praktického života kohokoli z nás. Jde mi o usilování, které může splnit kvalitu mého požadavku filosofického pojetí života, což ovšem není vůbec ono "sub specie aeternitatis", protože moji představu o "překračování lidské dimenze" nutno chápat jako nikoli mimo-lidské úsilí, ale jako úsilí o posouvání lidské dimenze samotné. Je to forma uskutečňování ohoho věčného hledačství.

V běžném životě máme svoje touhy a cíle, jež dosahujeme či nikoli. Usilujeme o mnoho drobných i velkých hodnot /úspěch v povolání, společenské uznání, moc, výsledky tvůrčí práce, hmotné bohatství, cíle politické, víra, láska, manželství, duševní vyrovnanost, ale také okrádání bližního, lest, podvody, zabíjení/.

To vše je rámcem, v němž se úsilí jedince projevuje způsobem praktického života - je nesporně jeho elementárním projevem, nelze je podceňovat či přehlížet. Už zde se totiž vytváří - pochopitelně výběrem oněch pozitivních hodnot - půda pro dotažení humanitní podstaty člověka /jsem zrozen pro splnění svého lidského poslání/.

Právě o to dotažení mi jde v mém uvažování o kvalitách lidského úsilí. Toto úsilí je zápas o pochopení sebe sama, o poznání cesty, o trvalé sebeuvědomování ve všech činech a jednáních, ve všech lidských a občanských vztazích, jimiž jsme nuceni v životě projít. Dostojevskij to vyjádřil svojí myšlenkou "aby ses stal plným člověkem, musíš stvořit sám sebe." I v "malých" úsilích denního života by se měl odrazit ten "velký" nadhled sebepoznávajícího a sebevytvářejícího člověka s jeho morálkou, etosem, vírou a přesvědčením.

Pro svoji potřebu a v souladu se svým dosavadním uvažováním bych vyjádřil linii usilování v těchto kategoriálních postupech:

vůle k poznání - vede k rozvoji logické složky osobnosti
vůle k tvorbě - vede k rozvoji esteticko-emocionální složky osobnosti
vůle k humanizaci - vede k pochopení lidské dimenze
vůle k rezignaci - vede k oprostění od předsudků
vůle k samotě - vede k překonání odcizení
vůle ke svobodě - vede k rozlišování nutnosti a nesvobody a k završení procesu sebeuvědomění.

Snad z toho nevznikne představa člověka skládajícího se z uzlíčku volných aktů, který pro samé sebeuvědomování zavrhne či zapomene své každodenní osobní a společenské závazky a povinnosti. Vadila by mi také domněnka, že mým ideálem je člověk užívající svého kritického rozumu jen k potlačení svodů a všedností tohoto světa, k odvrácení se od denních potřeb a nuceností jako předpokladu jakéhosi vyššího prožívání života. To byl ideál středověkého křesťanství, jak ho např. vyjádřil historik a kazatel císaře Karla V., Guevarra:

"Sbohem světe! Neboť tobě nelze důvěřovati a nic nelze od tebe doufati! V tvém domě minulé zmizelo, přítomné ~~zmaš~~ míjí pod rukama, budoucí nikdy nezačalo, to nejstálější pomíjí, to nejsilnější se rozbíjí a to nejvěčnější se chýlí ke konci. A tak jsi mrtvý mezi mrtvými mi a nenecháváš nás ve sto letech žítí ani hodinu.

Sbohem světe! Neboť ty nás zajímáš a nedáváš nám nazpět svobodu, poutáš nás a nikdy nerozvažuješ, zarmucuješ a neutěšuješ, loupíš a nevracíš, obviňuješ nás a nemáš k tomu důvodu, odsuzuješ a nevyslycháš žádné strany. A tak nás zabíjíš bez rozsudku a pohřbíváš beze smrti! ...

"Sbohem světe! Neboť v tvém paláci není příbytku ani pro pravdu ani pro věrnost. Kdo s tebou mluví bude oklamán, kdo ti důvěřuje bude ošálen, kdo tě následuje, bude sveden, kdo se tě bojí, pochodí nejhůře."

V takovémto radikálním odvrácení se od světa by muselo každé humanitní úsilí člověka připadat jako beznadějná fraška. Svět a lidé v něm se však nepoddali pouze konformismu bídy, zla, podvůdků a

chytračení a stavěli si stále opakovaně, alespoň ve svých kmenových postavách různé ideály pro svá úsilí.

Nohu snad sice oprávněně zařadit hodnoty sociocentrismu nad egocentrismem, solidarismus nad egoismus, to jest jedince usilujícího o společenské dobro nad jedince hledajícího svůj bezprostřední osobní prospěch, ale dialektika života a moudrost poznání nás poučují, že často jedinci egocentričtí svojí aktivitou a energií dokázali výsledky své práce přinést více prospěchu společnosti než málo schopní a aktivní solidaristé a kolektivisté. Toto hodnotové rozlišování nelze tedy přes jeho obecnou platnost dogmaticky absolutizovat.

Každý jedinec je mnohočlenitá bytost různě motivovaná při hledání jí odpovídajících hodnot. Hans Ch. Grimmelshausen, německý autor 17. století, ukázal ve své křesťansko-renesanční postavě vaganta Simpliciuse, výmyslu do jeho bohaté fantazie, v jakých protikladech a na jak různých úrovních se pohybuje myšlení a usilování člověka. Od úplné nevědomosti a neuvědomělosti, neznalosti, prostoty, hlouposti až plbosti, přes útrapy, slasti a rozkoše, pokoru a bláznovství, nemoc, zdraví, krásu, chudobu a bohatství, vzdělání a moudrost, až k odvrácení se od hříšného světa v poustevnické samotě malého ostrova. Autor dal okusit svému hrdinovi téměř všechny převleky lidského života. Ve skutečném životě toho jedinec prožije nesporně méně, okruh prostředků, jež volí a jejichž pomocí chce žít, je omezen a podmíněn možnostmi jeho osobnosti v návaznosti na možnosti sociálního a materiálního prostředí. To tvoří subjekto-objektivní hranici, v níž může člověk nastoupit cestu procesu sebeuvědomování, dotažení svého lidského údělu, své humanitní podstaty.

Jak, kde a kdy k tomu lze dospět nelze obecně stanovit. Ten, kdo své úsilí zaměřuje k překonání imaginární bariéry predsudků, může se k tomu vyslovit. Ti, kdož touto životní etapou prošli a vydali svá svědectví, mohou tím napomoci ostatním. Rozsah lidské dimenze je nezměřitelný - od malosti, přízemmosti a nemohoucnosti až k těm, kdož se jako v Michelangelově Stvoření dotýkají konečky svých prstů věčnosti.

Věznice Ruzyně
2. května 1972

3/ E s e j o p o z n á n í

Motto zcenzurováno

Když jsem uvažoval o tom, uložit trest svého filosofického zamýšlení nad člověkem do jednotlivých esejů, z nich každý by se měl týkat jednoho pojmu vyjadřujícího některé základní vlastnosti lidského subjektu, neměl jsem ještě na mysli ucelený a spojující charakter těchto témat. Ze začátku mi šlo o jakousi filosofickou mozaiku myšlenek, které v sobě dotvářím už dlouhá léta, a k nimž jsem dospěl svým dosavadním životem.

Nic v mém uvažování není dáno strhující schopností bezprostředního pochopení nebo vybroušenou elasticitou logického pohrávání si s nabytými poznatky. Při domýšlení některých témat a hledání vhodných pojmů se mi však určitá souhra přímo vnutila aniž bych přitom projevoval snahu po vytváření systému. Byl jsem si vědom, že i přes volný výběr pojmů vyslovím při jejich zpracování svůj filosofický, ale konec konců i praktický postoj ke světu, a tím také dojdou k určitému systémovému zpracování. Tato tendence se prosazovala čím dál tím víc, a než jsem začal promýšlet své třetí téma, měl jsem už ve své struk-

tuře pojmů zafixovánu jakousi "harmonii ducha", totiž určitou logickou, časovou, prostorovou i genetickou návaznost pojmů.

Moje filosofické myšlení je motivováno povýtce prakticky a jeho cíl je obecně dán odpověďmi na otázky jak jednat? Oč usilovat? Jak se chovat? Jak žít? Proto také hovořím o svém filosofickém myšlení, jako o morální filosofii. Uvědomuji si, že moje uvažování je poznamenáno značnou subjektivitou, což však nepovažuji za nedostatek. Hovořím o věcech, které mne zaujaly, a způsobem, který odpovídá mým životním zkušenostem a představám. V každé úvaze je předmětem mého zamyšlení určité jiné téma, ale vždy se také vracím k základní myšlence o vkročení na cestu, o procesu sebeuvědomování. Vždy také zpravidla tuto základní myšlenku doplnuji a dotvářím z jiného hlediska. Nebude tomu jinak ani u tohoto tématu.

Kategorie poznání mne nezajímá jako teoretická záležitost noetická - gnoseologická, ale jako evidentní schopnost lidského intelektu, jako předpoklad procesu sebeuvědomování, jako prvotní složka komplexu jedincova usilování v průběhu jeho života. Není pro mne rozhodující, kterým směrem je touha po poznání zaměřena, s vyloučením oněch ahumanních cílů, jež si mohou klást sociálně a mravně narušení jedinci.

Kde však schází vůle k poznání lze zaznamenat přešlapování na místě, zastavení a fixaci předsudků. Člověk se nemůže vzdát nebo opustit svoji touhu po poznání aniž by současně nenarušil svoji lidskou dimenzi. Sebeuspokojení z dosaženého stupně vědění může být lidsky pochopitelnou pohodlností či někdy omíluvitelným faktorem zaneprázdnění z nutnosti starat se o mnohem prozaičtější věci holé lidské existence. Přesto však pro mne platí, že chtít znát a poznávat je základní složkou lidské osobnosti.

Samu existenci člověka беру jako fakt. Berkeleyovské zpochybňování bytí se neodráží v mém přesvědčení o vlastní existenci. I Descartovo východisko o člověku schopném uvažovat sebe sama /cogito ergo sum/, které je mi značně blízké, není mým vodítkem. Začínám s člověkem jako bytostí jednajícím /viz moji definici činnosti v eseji o usilování/, a o lidské jednání mi jde v konečných důsledcích mého přemýšlení.

Tím, že pomímám základní filosofickou otázku o bytí člověka a kladu si hned na začátku postulát cesty a sebeuvědomování jako optimální normu - cíl, provádím značné zjednodušení a svůj úkol si tím ulehčuji. K dosažení tohoto cíle uvažuji s jednajícím člověkem, člověkem činným a usilujícím. Usilování je projev vůle. Na otázku k čemu tedy zaměřit svoji vůli, odpovídám: k těm kvalitám lidského jednání, jejichž rozvíjením a zpevňováním mohu naplnit onen postulát cesty, který zahrnuje ještě obecnější kategorii pohybu. Život jedince je od počátku do konce jeho bytí specifickou konkretizací a individualizací pohybu: život = pohyb = bytí. Každé úsilí je projevem vůle k určitému pohybu, rovněž úsilí po poznání je formou pohybu vědomí.

Stupeň poznání má značný rozsah. Jak u tohoto i u dalších pojmů mi půjde vždy o ten nejvyšší z dosažitelných. Od poznávajícího člověka přejdu v dalším k člověku tvořícímu. Nejde o příkrý rozdíl mezi těmito pojmy. Určité poznávání je tvorbou, a člověk tvořící je i poznávající, přesto se domnívám, že obsahové rozlišení je namístě. Poznání ve své smyslově racionální jednotě je jakýmsi vstřebáváním okolního světa, je oscilací vědomí, bez níž by jedinec ulpíval jen na povrchu života. V určité míře poznává každý jednotlivec.

Každá empirie je poznáním; v ní se ovšem vůle člověka projevuje spíše pasivně. Brát pouze na vědomí a učit se pouze formou omylu a pravdy je stadium "kojenecké", jímž se bohužel příliš mnoho lidí spokojuje pro celý život, tj. nechávají působit vnější svět na sebe

jen jako nutnost vyplývající ze závislosti jedince na jeho prostředí. Poznávání člověka na cestě má dynamiku zjitřeného vědomí zaznamenávajícího okolní dění do rejstříku otázek k rozluštění. Takové poznání se nespokojuje s dosaženým stupněm, je nedogmatické, neustále se obnovuje, prověřuje a kontroluje, je tolerantní a respektující.

Pochopení cesty je aktem poznávajícího subjektu, který si uvědomuje svoje postavení ve společnosti. Toto konkrétní poznání je také jedním z předpokladů možnosti pokračovat v procesu sebeuvědomování, který je rozložen do řady stupňů kvalitativně odlišeného poznání. Tím prvním stupněm je vlastně banální poznání o nutnosti poznání. Je zde ovšem napadán rozdíl mezi samovolným poznáváním v průběhu běžného prožívání života a světa, a vědomou vůlí k jejich poznávání, jež vyjádřeno v einsteinovské terminologii, je nekonečné i neomezené. Ty další stupně poznávání jsou dány pojmovou stupnicí, jak jsem ji uvedl v eseji o usilování /poznání, tvorba, humanizace, rezignace, samota, svoboda/. Vůle k tvorbě či svobodě je úsilím po jejich poznání, proto kladu tento požadavek jako první složku člověka na cestě vždy provázeno vůlí po dosažení svobody.

Důležitým momentem v této linii mých úvah je postoj člověka k jiným lidem. Většinou hovořím o vztahu člověka k sobě samému. Tím vůbec není řečeno, že proces sebeuvědomování je autonomní, že je vázán jen na chtění a možnosti jedince. Už dříve jsem konstatoval nevyhnutelnost sociálního prostředí ze života jedince. Jak se odráží tedy tento vztah člověka k jiným lidem v úsilí jedince, který dospěl za bariéru předsudků bránící procesu sebeuvědomování. Lze to vyjádřit souhrnně asi takto! Každé úsilí zaměřené k dosažení určitého stupně poznání se musí nutně projevit v jednání vůči ostatním lidem. Řekl jsem, že mi jde o pochopení a odpověď na otázku jak jednat, jak žít? Např. pochopení humanizačního úsilí nemůže zůstat bez vlivu na vztah k např. jiným lidem. V tomto smyslu je humanizace charakterizována takovými akty chování jako je pomoc člověku, předávání poznatků, učení jiných, ale také učení se od jiných, pocit společné odpovědnosti, sledování prospěchu a dobra všech členů společnosti apod.

Vztah člověka k člověku je dán mírou a kvalitou vzájemné závislosti. Tam, kde tato závislost na jiném jedinci překročí určitou mez, je narušena osobnost toho, kdo je takovouto závislostí vázán. Jde tedy o nezávislost v rámci všeobecné závislosti. Abych byl svoboděn, je nutné, aby byli svobodni také druzí. Bez svobody ostatních nemohu být plně svoboděn ani já sám. Ale přes toto apodiktické tvrzení platí i opačná teze, že musím umět dosáhnout svobody vlastní i přes nesvobodu jiných. Tato zdánlivá aporie patří do poznání, o které usiluje člověk na cestě. Podrobněji o tom až v kapitole o svobodě.

Úsilí poznávat - vůle k poznání kladu do základu, protože je kvalitativním předpokladem jednak rozlišování mezi pravdou a nepravdou a jednak pochopení dalších složitějších souvislostí, k nimž uvažující subjekt dospívá. Každý pojem, který jsem zařadil do své pojmové skupiny charakterizující mé myšlení, k němuž vede a naopak před ním chrání. Vůle k poznání vede k postupnému a trvalému zjišťování, prověřování a kontrole relativní a absolutní, subjektivní a objektivní pravdy. Tato otázka by se vyžádala samostatnou kapitolu. Zabývat se tímto klasickým problémem filosofie není však v mém plánu. Pro mne zatím postačuje postulát o poznání, které vede k pravdě aniž bych se zatěžoval zkoumáním pravdy samotné. Neméně důležité je však to, před čím vůle k hlubokému a plnému poznání chrání. Je topředevším tlachání o ničem a o všem, jemuž podléhají často kategorické a přitom navýsost zmatené soudy jedinců, kteří jsou ochotni hovořit kdykoli o čemkoli a v jednom tvrzení bez uzardění vyvracet a popírat to, co v jiném soudu tvrdili.

Vůle k poznání vede tedy člověka ke skromosti při zacházení s pravdou a myšlením vůbec a dokazováním zvláště, vede k objektivitě - onomu nadhledu, který označuji jako "objektivaci lidského vědomí."

Bez této teleologické nezaujatosti se jedinec nikdy nedostane ze začarovaného kruhu dokazování toho, co si předem určil jako správné, pravdivé a proto účelné.

Tolerantní a respektující poznání chrání před demagogií. Vůle po nespoutaném a nedogmatickém poznání vede k přehodnocování vlastních chyb a omylů. V tom smyslu mohu také tvrdit, že sebeuvědomování člověka začíná tam, kde je vědomí zasaženo neuhasitelnou vůlí a úsilím po poznání člověka odklopujícího dění.

Věznice Kuzyn
16. května 1972
cela 417

4/ E s e j o h u m a n i z a c i

Nesmím rezignovat na všechno lidské, abych byl schopen rezignovat na negativní prvky civilizace.
Humanismus je chválou lidské dimenze.
Humanismus je poslání.

Vždy mám na vybranou, stát před člověkem v obdivu a úctě a těšit se z jeho velikosti nebo se zhnusen v odporu odvrátit a studem si zakrýt tvář. V lidském úsilí je toto diapazon zřetelně sledovatelné v každé etapě lidských dějin. Každé zklamání nad člověkem, nad sebou samým vždy vystřídal období opětné důvěry a víry.

Bylo by na pováženou, kdybych ve svém zamyšlení nad údělem člověka pominul tento fakt. Nikdy nedosáhlo selhání člověka takových rozměrů, aby musel sám sebe definitivně, absolutně zavrhnout, ale nikdy také se nemohl člověk těšit ze svého lidského údělu beze zbytku. Tím je vymezena lidská dimenze. Používám tohoto pojmu v tomto širokém rozpětí, ale převážně ho rezervuji jen pro ty projevy lidského jednání, které potvrzují oprávněnost víry v kladné hodnoty poslání člověka na zemi.

Je vůbec oprávněné opájet se představou člověka usilujícího o dobro svého rodu, pomáhajícího svému bližnímu, člověka respektujícího, tolerujícího, přejícího, nezávidějícího, člověka spravedlivého, odpouštějícího a milujícího? Sociální zkušenost je varujícíím poznáním o "nelidských" /nikoli zvířecích/ činech lidského tvora.

Optimismus abstraktního zamyšlení překypujícího láskou k člověku je neustále usvědčován zlobou, nevraživostí a nenávistí vyplývajícími z rozdílů individuální psychiky, nesrovnatelných skupinových zájmů, nesmiřitelných třídních protikladů či pustošících rasových emocí, náboženského fanatismu nebo kastovníctví všeho druhu.

Zdá se rovněž mylná představa o jakémsi postupném zlidšťování a polidšťování člověka. Jakoby člověka XX. století byl mnohem kultivovanější než např. tzv. středověký tmář XIV. století. Přes všechny lehce předložitelné důkazy o sebeničivých zdrojích lidského rodu se nemohu vzdát potřeby hledání sociálně a morálně kladných tendencí a hodnot v jednání člověka. Nejde mi vůbec o starou morálně a nábožensko filosofickou otázku, zda je člověk v podstatě dobrý či zlý. To považuji za překonaný rozpor. Onen uvažovaný člověk je člověk abstraktní bez paralely k životní praxi. Jednotlivý živý člověk může být dobrý nebo zlý, ale zpravidla obojaký. To nejcennější poznání je

snad skryto v onom hrabalovském zjištění o "perličkách na dně", o těch často skrytých, třeba i krátkodobých okamžicích, kdy si člověk potvrzuje svoji příslušnost a sounáležnost s ostatními lidmi. Ale i toto poznání bych mohl pominout, protože mojí otázkou není otázka, jací jsou lidé jiní, ale jaký jsem já sám a ještě přesněji, jaký bych měl být. Tedy opět přehnutí po normě - postulátu vlastního jednání a chování. Analýza sociálního chování ostatních jedinců či skupin může pro mne znamenat jen pomocný orientační trend, jen empirickou šablonu pro posuzování osob, s nimiž se dostávám do styku. To vše jistě ovlivňuje i pohled na sebe sameho, na vlastní chování, sebekritičnost a tím i možné směřování vlastního úsilí a vůle.

Tím, že jsem do své stupnice hodnot zařadit vůli po humanizaci, přikám už výsledek svého uvažování. Ať je lidstvo a jednotlivý konkrétní člověk jakýkoli, nemám na vybranou - opřít se o člověka a počítat s ním nebo ho zavrhnout a vzdalit se mu. V konečném rozhodnutí se musím vždy přiklonit k první alternativě, neboť popřít jiné znamená nepřímé uznání sebe sama, protože respektuji a uznávám soud, který jsem já sám o ostatních vyslovil. Důsledné prosazení negativního postoje k člověku vede k popření sebe sama a tím k absolutnímu nihilismu, vyjádřenému např. v názoru řeckého filosofa Timona, který nastavěl v Athénách mnoho šibenic, na nichž se lidé měli sami věšet a učinit tak krátkou bolestí konec svému ubohému životu. Tak důsledný je bez patologických příznaků jen málokterý jedinec. Je-li tedy lidská společnost jedinou alternativou, nezbyvá než orientaci hledat uvnitř této společnosti.

V praktickém životě je tomu tak u naprosté většiny lidí, Klasický humanismus XVI. století byl v podstatě výrazem tohoto přesvědčení včetně reformační devalvace náboženských názorů. Moderní humanismus je jenom prohloubeným a domyšleným prosazováním renesančního kréda "nic lidského mi není cizí".

Ať chci či ne, žiji v dnešním světě s člověkem pro člověka. Takovýto syravý humanismus má ovšem svoje uskeli zvláště v těch okamžicích, kdy člověk a společnost se svým úsilím selhává, kdy se transformuje a nabírá na kvalitě i rozsahu.

Moje vůle k humanizaci je v podstatě bezvýhradným uznáním práv a potřeb člověka. Je obrácena k respektování univerzálních společenských požadavků při současnějším zachovávání vnitřního vývoje osobnosti s jeho potřebnou autonomností. Mikrokosmos jednotlivce nelze převádět na aritmetický součet socializovaných jedinců. Tzv. masový spotřebitelský člověk je sice účelná společensko vědní abstrakce, ale pro výsledné chování jednotlivé osobnosti neříká téměř nic.

K humanizaci může směřovat pouze vědomí člověka, který sice žije všemi lidskými a společenskými problémy, prochází různými etapami denního životního usilování /tzv. praktický život/, ale nepodlehne přitom právě oněm svodům obchvacujícího civilizačního procesu, a dospěje k určité formě filosofického pojetí života, což pro mne znamená vědomé úsilí po 1/ překonání touhy po vlastnění věcí a lidí, 2/ zbavování se předsudků, 3/ prohlubování poznání světa, 4/ pomáhání člověku, 5/ vystažení sama se sebou, 6/ tvořivosti ducha, 7/ dosažení svobody.

Hovořím o určité formě filosofického pojetí života, protože se domnívám, že je jediné možná a správná. F i l o s o f i c k é p o j e t í ž i v o t a je pro mne dáno učením o cestě a procesu sebeuvedomování, jež je doplňující složkou "praktického života", jako naplněním a završením, nikoli popřením. Vyznavač jen praktického života je straven úhrnem potřeb a požadavků, které praktický život před člověka hromadí. Jedinec se může neustále realizovat ve stále nových a rozsáhlejších potřebách, čímž se znovu a znovu znemožňuje poznání sebe sama a prodlužuje se jeho odcizení.

Kladu úsilí k humanizaci do závislosti na celkovém pochopení sebeuvědomování a sebepoznání, jejichž je de facto součástí. V tom by mohla být určitá nelogičnost. Tvrdí se totiž: abychom mohli uskutečňovat část, musím znát celek, ale současně se vychází z předpokladu, že k celku lze dospět přes poznání a realizaci jeho částí. Je to jen zdánlivá nelogičnost. Já sám se cítím v postavě člověka, který sděluje své poznání aniž by mohl tvrdit, že zná celek tohoto poznání. Jsem pouze schopen zdůraznit ty složky, které se mně zdají nesporné a důležité. Přestože hledám sám pro sebe odpovědi na otázku jak žít, nepodávám žádný návod pro druhé.

Pokouším-li se o určitou systemizaci, je to jen projev potřeby školeného mozku. Sám také bych nebyl schopen říci, s které strany jsem začal pronikat ke svému poznání, ke svým názorům, a které životní zkušenosti a osobnosti na mne působily nejvíce. To také není důležité. Je zcela irelevantní, v kterém okamžiku, a z kterého bodu svých úvah člověk začne své zamyšlení nad sebou samým. Důležitý je onen fakt, že začal. Prohlubováním této nastoupené cesty dospěje vždy k další etapě sebepoznání.

Nemusím snad zdůrazňovat také to, že mezi poznáním a učením na jedné straně, a jejich realizací v životě je rozdíl. Jeho překonání může teprve znamenat faktický krok k dalšímu důležitému momentu člověka nacestě - ke změně jeho chování, k realizaci poznání. Samotné sebepoznání bez změny jednání - chování je pouze pasivní formou seberealizace. Odpovídá to známé Marxově tézi o Feuerbachovi, o poznávání a změně světa.

Zatímco např. poznání samo o sobě znamená pouze posun mentální - je procesem probíhajícím ve vědomí, úsilí o humanizaci je také a především úsilím po interpretaci mezilidských vztahů, postojů a chování k ostatním lidem. Z tohoto uznání vyplývá nejen směřování k individuální změně, ale i ke změně sociální. Ovšem úsilí o sociální změnu nepodložené úsilím o změnu individuální změnu nepodložené úsilím o změnu sociální bude jenom "aristokratickou vzpourou". Ale i přílišný předstih jedné změny před druhou povede k potlačení práv a svobod člověka v prvním případě a k nadřazování určitých společenských skupin v případě druhém.

Od poznání a uznání humanizačního úsilí ve smyslu individuálním /normy chování mezi jednotlivci/ i ve smyslu sociálním /modifikace norem sociálně politických vztahů/ je nutno přecházet k jejich uplatnění v praktickém chování a jednání člověka. Právě v reálných každodenních postojích k lidem se projevuje rozsáhlá stupnice morálních hodnot. Sebeznávající člověk si uvědomuje jejich kolísání. Pouze lidé bez skrupulí podléhají kategorické jednostrannosti. V životě mohou útočit nebo ustoupit, mstít se nebo odpouštět, zranovat nebo hlady, pomáhat nebo nevěšmavě přecházet, přijímat nebo dávat, vnucovat nebo získávat, radit se nebo přikazovat, být neústupný nebo tolerantní. Z této mnohoznačnosti jsem stále nucen volit ve svých činech, a není nic obtížnějšího než chtít stanovit obecně, co je správné a co by mělo odpovídat vědomí usilujícímu o humanitní princip v životě.

Ve chvílích akce je člověk spontánně impulsivní. Ve chvílích klidu může připravovat svoji vůli k optimálnímu rozhodnutí. U člověka na cestě jde o jakousi přípravu ke schopnosti rozhodovat a jednat s "trvale" vyváženým vědomím.

Schematicky:

Spojit rozjímavost, rozvážnost, skromnost, ústupnost	- <u>ztišené vědomí.</u>
s vůlí, bojovností, principiálností, důsledností	- <u>zjitřené vědomí.</u>
a dosáhnout klidu, vyrovnanosti, sebevědomí a sebeuvědomění	- <u>vyvážené vědomí.</u>

Každé schema je víc než problematické. Ani to nemůže být praktickým návodem. Mělo by být nanejvýš inspirací k zamyšlení nad možnostmi, které člověk nechává nevyužity při hledání životních jistot. Moderní člověk se utápí v uspokojování potřeb, které mu stupňovanou měrou nabízí zvyšující se hmotná životní úroveň. Každá nová potřeba sice dokazuje schopnost člověka poznávat neznámé souvislosti a vlastnosti světa, ale zároveň připoutává jeho ducha do věčných závislostí. Je to jakési postupné masové ~~ukazování~~ zvěcnování vědomí lidí. Čím více potřeb, tj. předmětů k jejich ukojení má člověk k dispozici, tím větší úsilí musí vyvinout, aby se neodcizil své humanitní podstatě, tj., aby nezvěcnil nakonec i svůj vztah k ostatním lidem.

Sebevětší úspěch v oblasti materiální výroby nemůže nikdy znamenat víc, než hluboký, uvědomělý a citem protkaný vztah člověka k člověku. Ovšem mravní vztah k člověku a úspěchy v materiální výrobě se nevylučují, spíše doplňují. Moderní průmyslová civilizace vytvořila řadu nových potřeb, jimiž zavedla do života člověka přemíru věčných závislostí a právě tato hrozba být pohlcen záplavou věčných závislostí největším nebezpečím pro vůli toužící pochopit a realizovat aspekty humanismu. Každé zlo a útok na člověka vedený pod nejrůznějšími záminkami je ve skutečnosti plodem zvěcnělého vztahu k lidem, což není nic jiného, než hodnocení lidí mírou uspokojení, kterou jsou schopni poskytnout pro plnění potřeb druhého člověka.

Humanismus je pravým opakem tohoto utilitárně-egoistického vztahu k lidem. Vůle k humanizaci je programovým respektováním lidské osobnosti ve všech aspektech jejího projevu, je poznáním vyvěrajícím z členitých poloh sociální integrity a vyúsťující v souřadné sledování zájmů všech jednotlivců a tím celé společnosti.

H u m a n i s m u s j e p o s l á n í m !

Věznice Ruzyně
31. kvěna 1972
cela 417

5/ E s e j o t v o ř e n í

"Štěstí spočívá v tom,
že upatnujeme své
schopnosti ve skuteč-
ných výkonech".

Honore de Balzac

Začne-li se člověk zabývat filosofickou esejistikou, neujde otázce po smyslu takového počínání. Zpravidla se některé tyto obecné problémy formulují jako otázky po smyslu života či filosofie samotné. Ve svých dosavadních úvahách jsem hledal, i když v jiných formulacích, odpovědi na podobná témata. Mám dojem, že okruh otázek, jimiž se filosofie zabývá, je sice značný, ale přece jen jaksi uzavřený - mnohé otázky se stále opakují a opakovaně, když i jinek, zodpovídají.

Filosofie nemůže být nikdy exaktní vědeckou disciplinou, protože za svůj zrod vděčí údivu člověka nad sebou samým, nad jeho vztahem k okolnímu světu, vesmíru a ostatním lidem. Naopak konkabetní vědecké discipliny nebudou nikdy schopny beze zbytku obsáhnout celé zorné pole poznání, jež se prostírá před člověkem. Jakmile se některá disciplína dostává ke svým mezním otázkám, musí se nutně buď zastavit nebo překročit své možnosti a navazovat na filosofickou problematiku, nevylímaje vědy společenské nebo přírodní.

Toto poznání není nic nového, i když s takovýmto pojetím všichni nesouhlasí. Nechci však rozvíjet úvahu na toto téma. Uznání filosofie je předpokladem mého pokusu o vyslovení vlastního svědectví o člověku.

Předchozí řádky by mohly být spíše úvodem k zamyšlení nad hodnotami jednotlivých filosofických učení, a to pouze ve smyslu méhovlastního okruhu otázek. Mám tím na mysli platnost různých výpovědí o stejných problémech, jimiž se zabývám já sám. Nad otázkou, jak žít, se zamýšlelo mnoho vynikajících myslitelů a škol /stoicismus, spikureismus, hedonismus, křesťanství, marxismus/. Velmi mnohé myšlenky, jimiž vylovené, neztrácejí svoji platnost, ale přesto se domnívám, že nebylo a nebude v silách žádného jedinice či školy, aby podaly obecně platný návod na prožití lidského života, a to ani pro své současníky ani pochopitelně pro generace dalších historických epoch, žijících za zcela jichy sociálních podmínek. Domnívám se, že žádné filosofické učení o těchto otázkách nemá a nebude mít trvalou platnost. Momu se sice pokoušet o aplikaci jednotlivých poznatků nebo celých soustav ve svém životě, ale nebude - litaková aplikace provázena vlastní tvořivou účastí, bude zde stále nebezpečí úporného epigonství, jakési touhy po záchraně, což zpravidla vede jen k časově omezeným pokusům o plné poddání se učení, jež si člověk vybral jako svůj vzor.

Účelná může být jen tvořivá individuální interpretace a transformace takového učení vlastním úsilím o další poznání. Ve společnosti bude vždy dost těchto jedinců, kteří prožijí svůj život "bez dotyku" s ostatními otázkami po sebepoznání - sebeuvědomění, a také dost těch, kteří se nechají ochotně pouze vést. Méně bude těch, kdož ovlivnění myšlenkami druhých, budou prodlužovat vlastním hledáním další zdroje sebedostáření. Nejméně bude těch, jímž zjitřené vědomí nedovolí přerušit cestu za vlastním tvůrčím

vyslovením životních jistot. Tento můj třídící princip filosofického zamýšlení nelze chápat jako hodnocení lidí. Rozhodně není žádným elitářským klasifikováním lidí podle toho, do jaké míry naplňují moji představu člověka směřujícího k filosofickému pojetí života. Hodnocení a posuzování lidí je nejošidnější činností, jakou člověk může provozovat, přestože se tato činnost dnes denně nutně ve společnosti provádí ve velkém měřítku podle nejrůznějších kritérií normativní či morální povahy. To samo o sobě nelze odsuzovat, pouze obnovované podle věcných důvodů kritizovat. Konečně všechny posuny společnosti vycházejí z kritiky dosud platných hodnotících principů. Já sám se ve svých úvahách pokouším pouze o hodnocení svých vlastních životních tendencí a snah.

Nemohu a nechci vnucovat svůj hodnotící pohled ostatním a také ostatní podle toho neposuzuji. To mi však nezabranuje znovu zdůraznit potřebu "tvůrčího aspektu" u jedince, který pociťuje nutnost překračovat pouhé "prožívání života", pouhé přizpůsobování se podmínkách vnějšího světa jako nutnosti vyplývající ze závislosti jedince na jeho prostředí, což je přirozené ve světě biologickém, ale je nutno překonávat ve světě individuálním a sociálním.

R o z j í m a v ý i n t e l e k t, pasivní myšlenkovou činnost, myšlení pouze odrážející bytí světa mimo mne /vnější svět/, je nutno doplnit i n t e l e k t e m t v o ř i v ý m, aktivní myšlenkovou činností, myšlením vtiskujícím věcem a lidem nové pohledy, nové souvislosti, nový smysl, přičemž nové nemusí znamenat vždy nové absolutně. Poznání už existující, k němuž jedinec dojde samostatně, tedy objevování už objeveného, má z hlediska individuálního v životě jedince velký význam, zatímco z hlediska společenského je přinejmenším sporné.

Nejde mi však pouze o filosofickou tvořivost. Princip vůle k tvorbě má obecnou platnost. Chce především zvýraznit závažnost tvůrčí práce - tvořivé činnosti v životě člověka vůbec a v životě člověka vstupujícího na cestu sebeuvědomování zvlášť.

I když jsem do lidské činnosti zahrnul myšlení /pohyb vědomí/ neznamená to, že každé myšlení je tvořivé, tak jako nemusí být tvořivá každá činnost. Hrubé schema by mohlo vypadat takto:

činnost /práce/			
duševní		fyzická	
tvořivá	netvořivá	tvořivá	netvořivá

Zdroje tvůrčí energie nelze hledat pouze ve výkonech tzv. špičkových profesí. Tvořivou práci nemusí být jen činnost vynálezce, vědeckého pracovníka, badatele, vedoucího či řídicího pracovníka, spisovatele, výtvarníka, herce nebo komponisty. Je třeba rozlišovat dvojí pohled na činného člověka. Objektivní hledisko se může snažit stanovit stupnici činností podle toho, jak která práce vyžaduje od svého vykonavatele schopnost samostatného uvažování, rozhodování, rozumu a dovednosti. V této stupnici bude např. práce badatelského týmu lékařů hodnocena jako vysoce tvořivá a funkce pouličního metaře nebo vrátného jako zcela netvořivá. Např. brilantně vypracovaná účetní osnova, zdánlivě výsledek činnosti suše logické a prozaické nebo některé z možných řešení složité matematické fabulace, mohou svojí elegantní výstavbou a pojetím vzbuzovat podobné estetické uspokojení, jak je to běžné u dobrého díla uměleckého.

Z hlediska subjektivního nelze zásadně upřít možnost tvůrčího aspektu jakékoli činnosti, jakékoli profese, neboť v tomto případě se vychází z individuálního přístupu jednotlivce k práci, kterou vykonává, a ten může být tvůrčí v zásadě u každé i sebe-jednodušší činnosti.

Pro moji představu člověka na cestě a jeho vůli k tvorbě je důležité právě toto druhé pojetí tvůrčí činnosti. Tím nechci ovšem stírat objektivní rozdíl mezi různými druhy prací. Jednoduchá, mechanická práce omezuje možnosti tvořivého pojetí, ale nikdy je zcela nevylučuje.

Podstatné v takovém případě je, že jedinec, který je nucen, ať již z jakýchkoli důvodů, vykonávat činnost - práci neposkytující dostatek možností pro uplatnění jeho intelektuální potence, zručností a dovedností, může tuto nevýhodu ve svém životě kompenzovat "vedlejší" /mimopracovní/ činností, která ovšem z hlediska jeho životního uspokojení a aspirací je nikoli vedlejší, ale hlavní. Lze prostě konstatovat, že pro uplatnění tvořivosti má člověk vždy dostatek možností a prostoru.

Tvořivost vede k překonávání životní pasivity a lidské lenosti. V běžně prožívaném životě připadá značná část pasivní absorpci. Jedinec nemůže tvořivě pracovat stále, ale je třeba, aby jeho vnímavost byla podněcována dostatečným množstvím zájmů, v nichž by mohl uplatnit svůj typ tvořivé potence. Od tvořivosti samočinně navozené je třeba dojít k pochopení tvůrčí práce jako jednoho z důležitých předpokladů plného aktivního prožívání života. Tento aspekt nemůže scházet také v usilování jedince, který zvýšenou intenzitou domýšlí dimenze své existence - svůj vztah ke světu. To je případ, pro který je rezervován můj pojem vůle k tvorbě.

Chtěl bych se teď ještě vrátit k jedné pošetilosti. Stále zdůrazňuji ve svých esejích zájem o sebe sama. Říkám, že nechci ze svých vývodů vytvářet rady a poučky pro druhé, že neposuzuji ostatní podle svých měřítek a nechci jim vnucovat svůj hodnotící systém. Ale je to tak docela pravda - je to možné? Mohu se zabývat sám sebou, jako nějakým zvláštním tvorem, aniž bych přitom uvažoval i o jiných a počítal s jejich účastí a zájmem? Člověk se může zabývat jen sebou samým pouze zdánlivě, ve skutečnosti je v jeho kalkulu vždy přítomna zobecnělá zkušenost jiných a v každém závěru je skryt moment hodnocení jiných, a třeba i nepřímá nabídka k následování.

Uznávám-li svůj, pro sebe vytvořený systém hodnot, své svědectví, je logické připustit, že by mohly být užitečné, prospěšné a vhodné i pro jiné.

Dostávám se tím k otázce smyslu a cíle tvorby. Každá tvořivá činnost má nesporně svůj autonomní význam ve vztahu k subjektu tvorby. Avšak ani subjektivní domněnka tvůrce, že tvoří pouze pro sebe, že mu vůbec nezáleží na jiných, že nechce jiné ovlivňovat, nemůže mít platnost, neboť výtvar, zanechaný ve sdělitelné formě, bude zpravidla působit bez ohledu na záměry tvůrce. Každá tvůrčí činnost má tedy svoji subjekto - objektivní relaci:

Lze tedy stručně konstatovat, že každá tvorba má svůj smysl a cíl jednak v osobě tvůrce samotného a jednak v ostatních lidech.

Morální hodnota tvůrčí činnosti spočívá mimo jiné v pozitivní náplni života jednotlivce. Tam, kde je přítomna tvořivost, není zpravidla využití volného času problémem. Pomínám otázku "nemorální" tvořivosti, s kterou se může jedinec setkat v praktickém životě v nejrůznějších formách. Od účelně sestaveného plánu nákladů, aby se braly premie, až po výstavbu vilky ze "zbytkového" materiálu či výrobu falešných bankovek nebo originály starých mistrů.

Rád bych se přiklonil k názoru, že tvořivá činnost může být také životní jistotou. To je však tvrzení ošidné. Samotná a jakákoliv tvořivost nemůže překonat všechna úskalí, jimiž může být člověk v životě vystaven. Jsou situace, kdy pouhá vůle k tvoření není schopna kompenzovat rozpory a nárazy v životě člověka. Tvorba může být jen v některých případech únikem z krize. Sama o sobě však nikdy nebude životní jistotou.

Přesto si nemohu představit člověka, který by ve svém úsilí po sebeuvědomění /tj. sebepoznání a sebetvoření/ zůstal nezasažen tvůrčím zápallem, tvůrčí touhou, mající svůj prapůvod v sebezáchovném pudu lidského rodu a excelující dnes v objevech přesahujících nejbohatší fantazii předchozích generací.

Proto bude vždy vůle k tvorbě figurovat ve stupnici hodnot, jejichž pomocí bude člověk hledat orientaci ve spleti svých vlastních životních osudů, orientaci pro své místo ve společnosti, pro svůj osobitý projev tvořivosti i své odhodlání k činu. Pamatujme však: Ne každý čin je tvůrčí, ne každá tvorba je činem. Každá tvorba i každý čin jsou skutečným výkonem.

Avšak ne každý skutečný výkon je žádoucí. Jdeme jen proto vstříc pouze žádoucím skutečným výkonům, tj. pozitivní tvorbě a pozitivním činům. Co je pozitivní tvorbou a pozitivním činem ponechám k úvaze vaší filosofické tvořivosti.

Věznice Ruzyně
27. června 1972
cela 417

6/ O r e z i g n a c i

Člověk se nechá často unést jedinou myšlenkou, jediným úsilím, jediným cílem, a vynakládá k tomu všechny své schopnosti, energii, potenci a um, a teprve později často příliš pozdě zjistí, že promarnil část nebo celý život honbou za pomyslnými hodnotami, za pouhými civilizačními předsudky.

Snad bude správné říci hned na začátku, že moje pojetí rezignace jako složky filosofického pojetí života, má svůj specifický význam, který se nekryje s jeho běžně chápaným obsahem. Běžné pojetí rezignace nazývám rezignací pasivní - ta se kryje s kapitulací, nekladením odporu, nebráněním se, smířováním se s porážkou, s prohrou, se zanecháním práce, která se nedaří, s opuštěním svých předsevzetí, s uspokojením se smálem a neusilování o víc.

Mé představě odpovídá rezignace aktivní, která vyvěrá z poznání, že určité lidské cíle, určitá usilování jsou poplatny civilizačním předsudkům - potřebám, navozeným ve vědomí člověka, a to v průběhu života. A právě o schopnost a vůli rezignovat na civilizační předsudky, na některé společensky pevně zafixované potřeby, ji jde.

Hovořím často o nutnosti zbavit se, vzdát se určitých potřeb, požadavků, nároků, cílů - o potřebě omezení potřeb. Co tím myslím? Potřebu chápu jako vědomí zaměřené na získání určitých věcí, dosažení určitých stavů, situací nebo vztahů. K ukojení, uspokojení nebo získání potřeb musím někdy vyvinout větší nebo menší úsilí, jindy ~~existují~~ je získám bez zvláštní osobní námahy, někdy si je můžu dovolit, jindy existují značné překážky.

Potřeby vznikají v životě člověka někdy živelně, náhodně, jindy je člověk přebírá od jiných jako módu nebo návyk /sociální podmíněnost vzniku potřeb/. Některé potřeby jsou běžné, jednoduché, mohou být opakovaně ukojovány, jiné, náročnější, mohou být jednorázově uspokojeny. Takové nákladnější potřeby se mohou stát pro člověka cílem jeho usilování, a zde tkví už značné riziko a nebezpečí ve výběru potřeby. Cíle si člověk zpravidla ve svém životě určuje sám nebo s pomocí jiných.

Jejich stanovením do určité míry provádí volbu některých potřeb a současně eliminaci jiných potřeb. Z mého hlediska je důležité, jak se člověk chová k různým potřebám. Pojem rezignace je vlastně výrazem postojů k potřebám jako cílům. Rezignace vůči určitým potřebám - určitým formám prožívání života je porvázena pevným odhodláním a rozhodnutím přijmout za své jiné potřeby, nastoupit jinou formu sebeuplatňování, seberealizace v životě, provést výběr určitých jiných možností, uskutečnit vědomou orientaci či přeorientaci života.

Životní zkušenost a moudrost umožňují ppotřeby diferencovat a vybírat pro člověka potřeby užitečné, správné, účelné a vyšší, tj. vedoucí k hlubšímu, plnějšímu a náročnějšímu prožívání života. Pomocné třídění potřeb by mohlo vypadat následovně:

- Potřeby biologické - potrava, teplo, fyzická práce, pití, kouření apod.,
Potřeby věcné - majetnictví nebo užívání věcí - předmětů /auto, dům, chata, peníze/,
Potřeby intelektuální - duševní činnost, tvůrčí práce, poznání,
Potřeby emocionální - láska, přátelství, působení, umění, moc nad lidmi,
Potřeby společenské - sdružování, spolupráce, zábavy, postavení v povolání."

Je evidentní, že hranice mezi jednotlivými druhy potřeb není absolutní. Sdružování jako potřeba společenská, může být současně potřebou intelektuální i emocionální. Podobně nelze příkře oddělovat lásku /potřeba emocionální/ od sexu /potřeba biologická/. Jde jen o orientační hledisko.

Potřeby se někdy třídí na primární /elementární, jako je jídlo, sex, spánek, teplo apod./ a sekundární /všechny ostatní/. I zde by mohla být řada námitek. Je třeba mít na zřeteli, že otázkou lidských potřeb se zabývám jen v souvislosti s objasněním pojmů rezignace a nejde mi proto a žádnou důkladnou analýzu této kategorie.

Řekl jsem, že pojem rezignace je vlastně výrazem postojů k potřebám jako cílům. Výrazem jakých postojů k potřebám jako cílům. Výrazem jakých postojů? Mohl bych určit tři hlavní tendence:

- a/ tendence k minimalizaci potřeb - omezování potřeb - askeze
b/ tendence k maximalizaci potřeb - zvyšování potřeb - hypertrofie
c/ tendence k průměrné stabilizaci potřeb - což je nejběžnější případ podmíněný okolnostmi, v nichž se jedinec nachází.

Vůli k rezignaci nelze jistě přiřadit k maximalizaci potřeb, ale také ne zcela k minimalizaci potřeb, i když ke druhé jmenované tendenci má blíže. Můj pojem rezignace nevede k askezi, je spíše přísným výběrem potřeb, provázeným vylučováním potřeb nepodstatných pro filosofické pojetí života. Rezignace také nemůže být spojena s tendencí ad c/ protože v tomto případě jde o výběr potřeb podle možností, které nezávisí vždy na člověku. Ale jedině, který přijal rezignaci jako výraz a součást svého životního postoje má vždy možnost výběru svých potřeb i kdyby vnější podmínky byly sebesložitější, a neměl by podléhat lákavým potřebám na úkor rozvoje své osobnosti.

Proč by se měl člověk vůbec zbavovat některých potřeb? Je pochopitelné, že potřeby zjevně záporné, škodlivé návyky jsou obecně nežádoucí /alkohol, narkotika apod./, ale proč by se měl omezovat při získávání moci, majetku, kariery, úcty, funkcí apod.? Zde se dostáváme k jádru a smyslu pojmu aktivní rezignace.

Vycházím z toho, že každá potřeba je určitou závislostí. A každá závislost vyžaduje část osobnosti člověka. Tam, kde bude existovat příliš mnoho potřeb nebo méně potřeb, ale intenzivně vyžadovaných, zůstane jen malá část osobnosti přístupna

sebeuvědomovacímu, sebevytvářejícímu a sebepoznávajícímu procesu. Člověk, který si stanoví za svůj cíl např. některá základní věcné potřeby /mít vlastní dům, auto, chatu/ a bude muset vynakládat na jejich získání značné úsilí /šetření, nadměrná práce vlastní i práce příslušníků rodiny/, bude do značné míry vstřebáván závislostí na tomto stanoveném cíli a ztrácet tak schopnost rozlišovat věci pro svoji osobu podstatné od vedlejších, smysluplné od poofiderního.

Rezignace není odsuzováním jakýchkoli potřeb. Mohu-li uspokojit i ty nejnákladnější potřeby bez neúměrných investic své osobnosti, pak není důvod takové potřeby odmítat. Ale i uspokojená potřeba /např. velké majetkové vlastnictví/ může vtáhnout člověka do značných negativních závislostí.

Rezignace je pochopením nutnosti zbavit se nežádoucích závislostí, je výrazem subjektu na cestě sebeuvědomování, je schopností opustit vágní, ekonomicko spotřebitelské či mocensko egoistické myšlení. Dala by se uvést jistě celá řada příkladů, kdy jedinci odmítnou zdánlivě lákavou možnost nabízející jim uspokojení mnoha vnějších potřeb, a volí takový způsob prožívání života, který považují za důležitý pro rozvoj své osobnosti - svého vnitřního uspokojení. Takové rozhodnutí se obyčejně jednotlivci s masovým stereotypem uvažování zdá nepochopitelné nebo nerozumné. Např. spisovatel Vilém Mrštík, žijící na zapadlém venkově, nepřijal nabídku šéfování a dramaturgie zemského divadla v Brně jen proto, že by ho to odloučilo od přírody, jejíž důvěrná znalost a styk s ní byly hodnoty pro jeho život a práci nepominutelné.

Své ženě po odmítnutí této nabídky řekl: "Výhody hmotné by to neslo, ale nikdy bych už neviděl se probouzet divácké jaro!" /Božena Mrštíková, Vzpomínky/.

Je pro člověka vždycky důležité umět se "správně" rozhodnout, když je postaven před volbu nebo nutnost odpoutat se od závislostí, jež ho zjevně brzdí v jeho usilování. Je to někdy problém volby cesty obtížnější, náročnější, existenčně skromnější, ale vedoucí třeba k závažným cílům nebo pohodlné životní poutě s bohatým hmotným zajištěním, bez rizik, avšak do pekel prostředností a měštáckého zbahnění.

K určité živelné rezignaci dospívá někdy člověk po prožití větší části svého života, kdy mu jeho zkušenost a znalost lidí a světa umožňují rozlišovat hodnoty od předsudků, věci pro život cenné od banalit a dobových trivialit.

Moje pojetí rezignace není ovšem "náboženství" chudých - myslím tím rezignací vůči potřebám, které jsou pro průměrného občana nedosažitelné, a který~~ch~~ by se proto měl řídit naučením:

"Žij v chudobě, nezáviď bohatým a šťastnějším a utěšuj se svojí rezignací a nezávislostí!" Náboženská pokora s mým pojetím rezignace nesouvisí.

Nadměrné závislosti, nutnost značné koncentrace osobnosti na dosažení stanovené potřeby - cíle, připravuje často člověka o celou řadu morálních kvalit. Místoschopnosti dávat, převažuje touha přijímat, místo snahy pomoci jiným nastupuje očekávání pomoci od druhých, místo citového rozvíjení osobnosti se projevuje emocionální chudost, nejenvýš entimentalita, místo rozvíjení vnímavosti a životního rozhledu začíná převažovat omezenost zájmů. Tam, kde převažuje soustředění na vnější stránky prožívání života ztrácí se schopnost vnitřního zastavení, zamyšlení nad sebou samým, svým životem, svým působením a smyslem svého usilování a směřování.

Rezignace v sobě zahrnuje také aspekt neulpívání na potřebách již dosažených. Ten chrání jedince před negativním vlivem v okamžiku náhlého zvratu, zpřetrhávajícího dosavadní stav. Vnitřní /aktivní/ rezignace koriguje bez nebezpečí osobních krizí vztah člověka k potřebě - cíli, který se ukáže neuskutečnitelný nebo nedosažitelný, a vede člověka k uvážlivému uspokojování potřeb a ke stanovení si za cíl takových potřeb, jejichž dosažení nebude na úkor rozvoje osobnosti. Na druhé straně se však vytváří "potřeba" stanovit si za cíl "skutečné potřeby" /Marx/ nebo chtěli, vyšší potřeby, vedoucí k přeorientaci života, ke změně životního stylu.

Volba potřeb je sice sociálně podmíněna, ale dialektika tohoto vztahu /svobodná volba - podmíněná volba/ zakládá moji představu aktivní rezignace jako zbavení se určitých negativních potřeb, závislosti a předsudků. Jestliže destrukce iluzí, proces uvědomování si skutečnosti je podle Marxe podmínkou společenské změny, stejně jako podle Freuda podmínkou léčení duševních chorob, pak zbavení se předsudků, což je jen jinak vyjádřený pojem destrukce iluzí, je pro mne předpokladem Optimální životní orientace jednotlivce.

Člověk vytváří své potřeby, ale potřeby by neměly člověka ovládat. Dosažení tzv. běžných, standartizovaných potřeb, odpovídajících danému stupni společenského vývoje, může být jen vnějším projevem životní úrovně, blahobytu a štěstí, ale z hlediska skutečné úrovně života jde často jen o civilizační předsudky, pro něž ztrácí člověk často perspektivu vlastního vývoje. Toto poznání umožňuje pochopit smysl rezignace, která je programovou součástí myšlenkové výbrože člověka, který pocituje potřebu překonání omezující civilizační bariery, a proto i nejlépe materiálně situovaný jedinec, který si může dovolit ukojit všechny, i nejnáročnější potřeby a touhy, se neobejde bez jejího blahodárního vlivu. Neboť, jak už bylo řečeno, nejen potřeba ještě neuspokojená, ale i potřeba dosažená může vytvářet negativní závislost a trvalou překážku v procesu sebeuvědomování.

Říká se, že moudrost nejsou žádné čáry. Ale v čem spočívá kouzlo, jímž na nás působí moudří lidé? Především v jejich schopnosti klidné úvahy, vyrovnanosti, ~~kxxix~~ náročnosti, osobní nezáujatosti a tolerance, a to jsou vlastnosti, k nimž člověk bez aktivní rezignace nedospěje. V indickém myšlení se traduje poznání: "Pravda je jen jedna, ale moudrý ji může popsat mnoha způsoby." Půjdu-li dál, zjistím, že každá moudrost je vlastně filosofií, i když každá filosofie nemusí být moudrá. Ale žádná moudrost sama o sobě není filosofie celá. Také rezignace, jak o ní byla řeč, nemusí znamenat pro každého jedince to hlavní v jeho filosofickém pojetí života, kteréžto pojetí není jen "útěchou z filosofie" /E. Rádl/. Vedle přemýšlení, filosofování a uvažování nad světem a sebou samým je praktický život - vedle konstituování zásad a principů je otázka jejich uvádění do lidské praxe - vedle rezignace je nutnost uspokojování potřeb.

Ale pouhé "jednorozměrné rozvíjení materiálního blahobytu" nenahradí "hodnotu duševní, schopnosti porozumění, hloubku citu, znalosti a smysl pro odpovědnost" /I. Gandhiová/, k jejichž uplatnění v životě by mělo pomáhat i pochopení smyslu aktivní rezignace - důležité složky filosofického pojetí života.

PAWNBLOKE

ESTABLISHMENT

Věznice Ruzyně
11. července 1972
cela 397

7/ E s e j o s a m o t ě
/Alicí k 19. narozeninám/

Samota z potřeby zasta-
vení je protipólem sa-
moty z životní krize.

Jistě nelze tvrdit, že by pro člověka byl typickým život o samotě nebo v izolovaných rodinných skupinách. Naopak, vše dosvědčuje, že druh homo sapiens je tvor skupinový a společenský se všemi příslušnými atributy. A přece fakt lidského osamocení, pocit samoty není v životě člověka zjevem vyjímečným. Četné výzkumy malých sociálních skupin ukazují, že někteří jedinci mají ve skupině postavení izolovaných osob - samotářů, kteří jsou do značné míry ignorováni ostatními, a také oni sami nevyhledávají styk s druhými. V běžném životě existuje mnoho jedinců, kteří se cítí opuštění, vzdáleni ostatním lidem, a cítí to jako křivku, ale jsou i lidé, kteří vyhledávají samotu, jsou rádi sami se sebou bez /přítomnosti/ někoho jiného. Pomíjím-li případy patopsychologické, nelze vždy tvrdit, že případy lidské samoty jsou zjevem záporným.

V mém pojetí životního usilování má princip vůle k samotě svoji specifickou roli. S pojmem samoty mohou spojovat řadu pojmů doplňujících. Mohu hovořit o pocitu samoty, vědomí samoty, touze po samotě, potřebě samoty, směřování k samotě, strachu ze samoty, tragickému pocitu samoty, pochopení samoty apod. Některé z těchto pojmů mohou kvalifikovat jako negativní /např. strach ze samoty/, jiné jako pozitivní /vůle k samotě, touha po samotě/ a jiné jako neutrální /pochopení samoty, vědomí samoty/. Ale takové členění mnoho neříká. Samota je pro mne především stavem lidského vědomí. Může být chtěná nebo nechtěná, přirozená nebo umělá. Člověk cítí své osamocení, uvědomuje si svoji samotu. Jde o kategorii psychologickou. Samotu lze ale také chápat jako fyzické, geografické vzdálení od ostatních jedinců - jako kategorii sociální. Obě tato hlediska je vhodné rozlišovat, protože samotnění jen sociální izolovanost. Sám je člověk někdy i uprostřed burácejícího davu, jestliže nesplyne s masou, jestliže se neidentifikuje s jejími myšlenkovými projevy nebo činy a je stavem svého vědomí vzdálen sociálnímu prostředí, v němž se fyzicky nachází.

Pro mne je důležité, jak člověk svoji samotu zažívá. Samota jako tragický pocit osamění, jako zoufalství, pocit opuštěnosti ze ztráty blízké osoby, kterou bych mohl milovat, a která by milovala mne, samota nechtěná - záporný aspekt bytí jedince.

Nadměrné osamocení je tíhou lidského osudu, je bolestná a tragická. Samotu může člověk odmítat, bát se ji, žít v ní a proto trpět a toužit, aby se ji zbavil. Příkladem života v nechtěném osamocení je onen japonský voják z druhé světové války, který se bál přihlásit do společnosti, když ho strach před trestem pro vzdání se nepříteli zahnal do samoty džungle

tichomořského ostrova, v níž se ukrýval 27 let. To je příklad samoty vyhledané ze strachu před horzbou trestupro porušení vnucené normy chování /nevzdat se nepříteli a raději zemřít/. Tedy příklad samoty nechtěně chtěné.

Tragickým pocitem osamění může být vědomí o selhání přátel nebo ztráta milované osoby. Je provázáno pocitem opuštěnosti, beznaděje, může vést k duševní depresi, duševnímu otřesu, neuroze či psychoze. Případem tragického osamění vystupňovaného krizí manželského vztahu je např. Čapkův Hordubal.

Tragický pocit osamění lze překonat poznáním samoty jako jednoho z předpokladů plného sebeuvědomění. Vědomí schopnosti vystačit sám se sebou je jeho důležitým stpněm. Tato schopnost není žádným aristokratickým individualismem nebo podceňováním sociálního okolí, stavění se nad společnost či přehlížením jiných jedinců, je mravní složkou silné osobnosti, je zkouškou dospělosti. Chtěná samota je touhou po klidu mysli, po oproštění, po sebezavinutí, veitřování do vlastního nitra, je potřebou pro pochopení a poznání jiných bytostí, potřebou nezbytného odstupu a zastavení, usnadňuje překonání různých pocitů odcizení.

Mírou lidského cítění je mimo jiné schopnost "vystačit sám se sebou". Je to schopnost reálného osamění, kladná konstanta uvažování. Není lehké k ní dospět. V životě jde člověk vedle druhého často bez možnosti úvahy o druhém, v jakémś spolužití bez poznání /denně jsme se stýkali, ale vlastně jeden druhého neznal - nebyl na to čas/. Samota chtěná je "pozastavením" nezastavitelné dimenze času. Člověk by si ji měl vymoci na společnosti v určitých intervalech svého života.

Jednotlivci mají v různé míře potřebu i pocit uspokojení z občasného osamocení. Karel Havlíček píše Františku Girglovi ze Lvova, 12. 11. 1842:

"Zdá se mi, že jsem opustil periodu mladickou v mém životě a přešel v mužství. Velikú túhu mám po samotě, plán jsem již zcela vymyslíl". Taková touha po samotě je často přirozený únik jedince ze sociálně i technicky předimenzované společnosti. Potřeba občasného "být sám", být jen se svými myšlenkami, s přírodou, je běžným, ale pouze povrchním stavem vědomí.

Samota je v každém ohledu relativní. Absolutní samota by byla oprostěným vědomím, tj. mystickým stavem duše, nevnímající své tělo, tedy popřením lidské podstaty, jakousi její anihilací. Chtěná samota u vyjimečných jedinců hledajících své sebezdokonalení, vylučuje zpravidla svůj protiklad, tj. trvání ve společnosti, a tím se pokouší o onu absolutizaci, tj. o oproštěné vědomí.

Co tedy se samotou? Bytí ve společnosti, častý kontakt s jinými je přirozeným stavem lidského jedince. Nabízet samotu jako normu chování nelze. Samotě nelze naučit, k samotě lze a nutno dospět; nikoli jako k trvalému úniku před společností, ale jako poznání a pochopení jedné ze složek procesu sebeuvědomění.

"Kdo se zabývá jen vlastní osobou, dojde k úplnému osamění" píše Eva Dudková ve statí Sám mezi lidmi o muži, kterému postupně zemřely dvě dcery i žena, a který našel značné ulehčení v pomoci jiným. Autor má na mysli tragický pocit osamění, tedy samotu nechtěnou. Je pravda, že zabývat jen vlastní osobou může vést k úplnému osamění, ale nezabývat se

vůbec vlastní osobou může být stejně zlé, může vést ke svéráznému nihilismu, k nepřipravenosti a neschopnosti být bez lidí a nepočítat s jejich selháním. Kdo je zahrán do samoty okolnostmi života - krizí - je nešťasten a trpí. Na takovou možnost musí být člověk připraven, aby nebyl zlomen, vyhnul se depresím a stavům beznaděje. Skutečnou krizí je selhání člověka samotného před sebou a v sobě. Ony vnější krize jsou pouze nepřipraveností člověka na "rány osudu".

Kdo se naučí být sám, kdo pozná a pochopí potřebu vnitřního osamocení, kdo vystačí sám se sebou, bude dobře připraven pomáhat druhým. Moje pojetí samoty neznamena přimknutí se k únikovému myšlení. Tento pojem je v obecnější rovině a v laickém pojetí chápán sice spíše jako kategorie negativní, nežádoucí, jako stav hodný překonání, ale z uvedeného lze postihnout, že takového jednostranné pojetí nevystihuje onu hlubší, filosoficko-etickou rovinu v chápání této kategorie.

Pozitivní chápání samoty vede ve skutečnosti nikoli od lidí, ale k lidem, je to určitá inverze vědomí. Toužím po samotě, protože jsem přeplněn zážitky společenského soužití - prožiji část doby v osamocení a znovu vyhledám onu zavrhanou společenskou závislost. Samota zde funguje jako určitá korekce jednostranného života s lidmi.

Takovýmto způsobem pojímaná samota je pouze prvním stupněm jejího poznání, je diktována jen vnějšími faktory sociálního společenství. Postupně mohu dospět k potřebě samoty aniž bych pocítoval tíhu a neklid z lidského společenství. Takováto samota je předpokladem každé vážnější myšlenkové práce, introspekce, přeručení životního shonu, nepřetržitého vypětí, hledání a usilování o dosažení cílů.

Samota je prostředkem očišťování a zrání. Posuny v lidském vědomí se odehrávají v okamžiku zastavení. V akci je jedinec pohlcován úkoly a cíli, má sníženou kritičnost a mnoho podstatného mu uniká.

V moderní psychologii se dnes hovoří o nutnosti nové koncepce člověka, o novém celkovém obrazu a pojetí člověka jako druhového jedince i společensky podmíněného tvora, u něhož se zdůrazňuje aktivní osobnostní systém /Bertalanffy/. Ve svých esejích se konec konců pokouším v podstatě o totéž - ukázat některé možnosti lidské aktivity směřující k pochoopení sebe sama.

Z tohoto hlediska je nutno vidět i postulát vůle k samotě jako jednu z navzájem souvisejících složek procesu sebeuvědomování, usnadňující celkovou životní orientaci, vztah k ostatním lidem a v neposlední řadě morální kategorizaci vlastních činů.

THE SYSTEMS JOURNAL
WORDS IN
[A BOX] IN REMOTE

8/ E s e j o s v o b o d ě

"Reálná laskavost je, když policajt řekne jednomu chodci: Buďte tak laskav a rozejděte se".

Kierkegaard

Začínám výpisky z dopisu, který jsem psal v ruzynské věznici 24. června 1970:

"... Zpětně si mohu uvědomit, že jsem spal klidným, zdravým, hlubokým spánkem. Probouzím se s pocitem příjemné jarní únavy a malátnosti. Levá ruka se suně před oči - na hodinkách je 4.45h. Uvědomuji si, že je to doba, kdy denně s diferencí 5 - 10 minut vstávám. Na vedlejší posteli, vzdálené 20 cm od mé, spí jiný obžalovaný, dnes, jako obvykle v tuto dobu, čtoucí s brýlemi na očích - v leže. Prostor celý je nehluký a tichý. Postihnutečné jsou jenom zvuky ptactva štěbetajícího po střeách protějšího státního statku a občasně zakokrhání kohouta.

Nechce se mi vstávat, ale vím, že vstanu. Je lepší udělat to, co se nechce z pohodlnosti, než neudělat to. Naopak, je dobře vědomě neudělat, co běžně děláme. Činnost přerušit nečinností, ale potlačovať nečinnost. Nežuju podle plánu, stanovím si však cíle činnosti. V tomto období mého pobytu ve zdejší instituci jsou to cíle utilitární účelnosti potřebné pro budoucnost, která přinese zklamání a rozčarování mnoha lidem žijícím dnešek jako přítomností - neboť nemohou jinak.

Uběhly tři minuty, během nichž jsem několikrát plně vydechnul, zvedám ruce nad hlavu a pomalu se vztyčuji do sedu. Deku s prostěradlem, kterými se v těchto teplých dnech přikrývám, shrnuji překládáním k nohám. Navyklým pohybem sundávám hodinky a kladu je de stěně na okraj postele, abych mohl sledovat čas při procvičování ásání aniž bych nějak spěchal a dal se ovlivňovat unikajícími minutami. Stála ještě v sedě sjedu levou rukou pod postel, vytahuji své pantofle do mezery mezi postele a lehkým nadzdvihnutím přenáším obě nohy do jejich sametových svršků. Vstanu.

Metr proti mně stěna, metr za mnou - stěna, metr napravo - stěna, dva metry nalevo - stěna a dveře. Stěna vymezující ohrazující, stěna je k oddělování a rozdělování, stěna uzavírá, co ve skutečnosti nelze uzavřít. Stěna je marnotratná plýtvání symbolu moci i bezmoci. Je bílá aniž nevinná, je vápně bílá, úsporná či chorá, je pevná a hlavou neprorazitelná, ale přesto, že je nová a nově natřená, začíná se drodit - jen lehce - tu a tam odpadá malý kousek její bílé a šedé omítky.

Denně smetám drodky nahlodané stěny a házím je do kulatého otvoru záchodové mísy. Když je spláchnu, zmizí v kanalizačních rourách. Nikdo ode mne naštěstí nechce, abych je vrátil na původní místo. Chtít by zde mohl leckdo leccos. Vězeň především svobodu - ne však každý, vždy a za každou cenu. Ví, že nedokáže se cítit svobodným ve vězení znamená neschopnost svobody na svobodě. Tady se dobře rozlišují dva póly této odvěké dimenze člověka - svoboda ve mně a svoboda mimo mne; druhá je biologicky primární, první je finálně primární. Omezenost biologické existence člověka vyvolává v něm snahu po dosažení co největší

volnosti bytostně operacionální /změnit místo, rychlost pohybu, dosažení věcí, působit na jiném, mít prestiž, podíl na moci apod./ Vnitřní svoboda je kvalitou introspektivní rovnováhy a stability vědomí. Jejím předpokladem je oproštění a rezignace.

V tom je svoboda věčnou apórií a paradoxem lidské touhy. Dosažení svobody ve mně /vnitřní svobody/ předpokládá oproštění a rezignaci na možnosti a cíle bytostně operacionální. Učinit to však znamená ztratit dimenzi /jednu z mnoha/ lidství a vyloučit tím kalkul svobody, naučit se to, znamená být nesvobodný. Proto a jen proto platí, že člověk musí být nesvobodný, aby byl svobodný, a je-li svobodný, zná svoji nesvobodu. Je to jediná poznatá nutnost, kterou lze slučovat s pojmem svobody. Kdo hledá nebo zná cestu z tohoto zajetí? Individuálně lze rozlišit celou řadu chimérických představ ukazujících cestu ke svobodě /mystika, politická ideologie, bohatství materiální či duchovní, smrt, nevědomí a jiné/. To vše je ale únik. Ve skutečnosti člověk nemůže současně rezignovat i nerezignovat na totéž. Zpravidla jednou rezignujeme, abychom se v další etapě s novou energií aktivizovali. Tedy cesta a směřování? Jistě, těch je však mnoho, ale které z nich vedou ke svobodě? Mohli bychom začít zase znovu

Když jsem povstal z lůžka neměl jsem ani pocit svobody ani nesvobody. Postupně odnáším na stolek podhlavník, deku a prostěradlo. Předemnou zůstává lůžko potažené prostěradlem s tmavým flekem, který zanechávají moje mastné vlasy po stožení na hlavě. Ze skřínky vyndávám hřeben a několikrát si projedu rozčuchané vlasy oblékám sportovní plavky a stavím se čelem k oknu, zády ke dveřím do základního postavení k provádění břišních kontrakcí. Začíná moje ranní hodinka hathajogických ásánů. Je to nejsoustředěnější období vězenského dne. Vnější klid podporuje koncentraci vědomí ke cvičení a pozorování nitrotělných pochodů. Cílevědomé dýchání a relaxace mezi ásány vyvolávají za chvíli vegetativní útlum, ve kterém probíhá cvičení v jakémsi naslédle ospalém stavu.

Joga splňuje jednu potřebu svobody ve mně - oproštění. Její požadavek vyprázdněného vědomí je metodou dosažení maximálního klidu a vyrovnanosti /"odumření vědomí"/. Je to směr finálního osvobození se od vnějších závislostí. Věc obtížná, ale nanejvýš žádoucí, cenná a kupodivu i velmi praktická a pragmatická. V určitém smyslu je to potírání výsledků socializace člověka nebo chcete-li, je to a-sociální chování v pravém slova smyslu - pozitivní a-sociálnost

Kladu si otázku. V jakém poměru jsou svoboda a změna, svoboda a střídání? Mohl bych zdůraznit axiomatické tvrzení, že lidská svoboda je ve svém důsledném pojetí vždy také záležitostí individuálního vědomí. Není-li univerzální člověk, nebude asi též univerzální svoboda. Hle, jedna ze závor, kterou si kladu zcela vědomě do svých úvah. Nemýlím se? Tedy kolik jedinců, tolik svobod? Spíše kolik sociálně psychických skupinových typů, tolik svobod"

Dotud výpisky z dopisu. Záznam jednoho takového vězenského rána navozuje představu o bytostně závažném, esenciálním pocitu svobody i v mezních podmínkách prostorové a sociální izolace.

Kategorie svobody je mnohodimenzionální, svým způsobem nevycerpateľná i těžko sdělitelná, je stupnovitá, je stavem vědomí, ale také stavem objektivní závislosti či nezávislosti usilování, tvoření, samoty, humanity, rezignace - vedou k jejímu věčně opakovanému naplňování.

K svobodě mohu směřovat, ale nemohu k ní dospět v její plné totalitě. Člověk nebude nikdy totální, ale vždy jen parciální. Každý jedinec i v tom nejvyšším stupni sebeuvědomění bude podílníkem vždy jen na určitém vymezeném a omezeném spektru svých možností. Každá totální koncepce člověka je planým heroismem. Totální člověk je plán touhy a ideálu. Z této koncepce vyrostl marxismus. V okamžiku uskutečňování totálního člověka /nový socialistický člověk/ s podtextem třídní diferenciace se objevuje nemohoucnost, omezenost a parcialita při proměnách, sociálních struktur, a místo stvoření úplného, na všech vymoženostech se podílejícího člověka - totálního člověka, je tu totální moc nad člověkem. Budme krajně nedůvěřiví ke všem totálním percepčním lidské existence. Je to strach před přiznáním omezených možností v úsilí o humanizaci společenských vztahů. Každý sociální totalita je krajním sociálním pesimismem, je podceňováním obecného, řadového člověka, je projevem bytostné nedůvěry v parciální možnosti jeho existence, v možnost uskutečnění parciálního člověka.

O jakou svobodu tedy mohu a mám usilovat? Kde a jak ji hledat a uvědomit si ji? Souvisí svoboda s pocitem uspokojení a štěstí? Je to kategorie psychologická? Ano, svobodu lze vázat na všechny podobné otázky a souvislosti, ale prakticky důležité a nutné se mi zdá ono základní dvojí pojetí a rozlišování této kategorie. Svoboda jako míra a stav bytí mne samotného ve mně - svoboda vnitřní, esenciální, autentická a svoboda jako míra a stav bytí mne samotného ve vztahu k jiným a jinému - svoboda vnější, existenciální, odvozená.

Svoboda esenciální je onen vyšší stupeň vědomí, ale člověk by neměl oddělovat vyšší od nižšího, neměl by se spokojit jen s jednou. Domnívám se, že pochopení vnitřního osvobození vede nutně k úsilí o osvobodování vnější /závislost na institucích, lidech a věcech/. Řekl bych, že onen "vyšší" stupeň svobody je základní, protože umožňuje autenticitu osobnosti. Pokud člověk nedospěje k zažití a pochopení vnitřní svobody je nucen žít jako neautentický, odvozený jedinec. A právě tato neautentická odvozenost je bariérou seberealizace, je projevem cizího autentického zla, jemuž se poddává, slouží a posluhuje.

Schematicky: Usilují o svobodu

- a/ vnitřní, autentickou, esenciální - pro sebe
pro jiné
- b/ vnější, existenciální, odvozenou - pro sebe
pro jiné

Toto dvojí pojetí svobody je paralelní s dvěma fázemi prožívání - vnější a vnitřní - obě nelze pomíjet, ale rozhodující důraz a význam pro autentického člověka je ve fázi vnitřní:

život jako uvědomování se sebe sama, jako pochopení své individuální pozice, svého citového života, svého vztahu k sociálnímu a přírodnímu prostředí. Vnější prožívání je aktivita hledače potavy, ošacení, zábavy, lásky, naplňování potřeby majetnictví, moci, vlivu, aktivita výrobce.

Člověk má možnost dospět ve svém životě k okamžiku, kdy bude schopen pochopit odpovědnost sebe sama za sebe sama a před sebou samým, a tím pochopit fenomén svobody v jeho komplexní

podobě - v jednotě svobody ve mně - svobody individuální a tudíž absolutní a svobody mimo mne jako opaku všestranné sociální závislosti. Jedinec musí aktivizovat svoji osobnost k dosažení komplexního osvobození sebe sama před sebou samým i před institucionálním potlačováním a spoutáváním. Zatímco to prvé je plně v jeho moci za jakýchkoli podmínek života, v tom druhém povede dlouhodobý zápas o negaci institucí moci. Cesta osvobození je cestou sebepoznání, sebedotváření a sebeuvědomění.

Svoboda ve mně je pocitem hlubokého oproštění, lze ji dosáhnout výhradně mimo jakoukoli kolektivitu a socialitu. Svoboda mimo mne spočívá ve vylučování materiálních závislostí, v trvalém zápase se závislostmi institucionálními a v úsilí o jejich "degradaci" na ~~supa~~ pouze "nejnutnějšího potlačování", což je projevem dobré politiky pro jiné.

Svoboda je mnohoznačná dimenze lidského bytí. Nelze ji omezovat jen na zúžený obsah toho kterého transcendentního či racionálně uchopitelného ideálu nebo věčné reality. Vycházím z poznání této lidské mnohoznačnosti, plurality významu a funkční členitosti, jimiž je život člověka ve společnosti zobrazen. To je ono "prokletí", "zajetí", "sevření" reálného bytí člověka.

Věčně se z toho nelze vymanit a nemůže to být cílem. Tím může být přesahování a zbavování se triviálních závislostí, Neboť pokud jsem člověkem, jsem na společnost odkázán, jí zavázán, ale i svázán. To mi však nezabranuje, abych každým aktem svého jednání, svými činy, svým myšlením, vnitřním očišťováním a tihnutím k osobní pravdě směřoval ke svobodě - usiloval o ni.

Žádná existence není čirá, každá je závislá, i duchovní člověk je "jen" člověk, a nechce-li pominout základní přírodnost svého bytí, nemůže pomíjet svoji přírodní závislost, spoutanost, zranitelnost a smrtelnost. Svoboda je stupnovitá - obrazně bych řekl, že začíná v půdě, již se dotýkám a stoupá mou bytostí do složitých racionálních a emocionálních potencií mého ducha a v určité souvislosti přesahuje do prostoru nade mnou, aby zmizela v nepochopitelném nekonečnu a neznámu kosmu.

Moje vůle ke svobodě není heroismus ducha, je elementární potřebou jedince na cestě k sebeuvědomění - bez svobody není sebeuvědomění a každé sebeuvědomění vede ke svobodě. Tím se vracím k úvodní eseji, v níž byla řeč o onom imaginárním okamžiku vkročení na cestu, lépe řečeno na stezku, z níž se teprve postupně může stát pevná a těžko zničitelná, široko zasaňující, mnohoobsažná cesta.

Zápas o své vnitřní osvobození musí svést každý sám, k tomu nám druhí mohou pomoci jen nepřímo. Každý z nás bude volit jiný odrazový můstek, jinou sestavu poznatků a často i jiné hodnoty. Avšak tam, kde budeme doplňovat své osobní jistoty prací ve společnosti a pro jiné, budeme nutně hledat spojence, budeme se sdružovat a solidarizovat, budeme potřebovat i vyžadovat vůli ke spolupráci.

Filosof, teolog a politik se musí spojit pro stále nové a opakované vytváření lidské a společenské koncepce inspirované a korigované tvořivou imaginací umělce.

Pokud k tomuto diferencovanému, ale harmonickému spojení v podstatě společných úkolů a účelů nedojde, budeme svědky neustálého nepochopení lidského údělu, a co víc, nemožnosti nabídnout sami sobě i jiným lidem život podle pravdy, s osobní kázní a ve svobodě.

